

YRITTÄJYYSKASVATUS LIIKUNTAKASVATUKSESSA

Liikunnanopettajien kokemuksia ja käsityksiä yrittäjyyskasvatuksesta sekä sen toteutumisesta liikunnanopetuksessa

Anne Lahtinen

Liikuntapedagogiikan pro gradu - tutkielma

Kevät 2016

Liikuntakasvatuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Anne Lahtinen (2016). Yrittäjyyskasvatus liikuntakasvatuksessa – liikunnanopettajien kokemuksia yrittäjyyskasvatuksesta ja sen toteutumisesta liikunnanopetuksessa. Liikuntakasvatuksen laitos. Jyväskylän yliopisto, liikuntapedagogiikka, pro gradu -tutkielma 46s.

Yrittäjyyskasvatus on vahvasti esillä vuoden 2014 opetussuunnitelman tavoitteissa. Oikeanlaisiin liikunnankasvatustavoitteisiin pääsemiseksi on tärkeää selvittää mitä yrittäjyys on ja miten se ilmenee liikunnanopetuksessa. Tämän pro gradu tutkielman tehtävänä oli selvittää liikunnanopettajien käsityksiä yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta sekä tarkastella heidän asenteita yrittäjyyttä kohtaan. Tutkimuksessa selvitettiin myös millaisia kokemuksia liikunnanopettajilla on yrittäjyyskasvatuksesta sekä millaisena he kokevat yrittäjyyskasvatuksen toteutuvan heidän omassa opetuksessaan.

Aihetta tutkittiin laadullisin menetelmin. Tutkimusjoukko koostui viidestä liikunnanopettajasta, kahdesta naisesta ja kolmesta miehestä. Tutkimusmenetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Teemoiksi muodostuivat neljä suurempaa kokonaisuutta. Ensimmäisenä aiheena tutkittiin opettajien käsityksiä yrittäjyydestä ja yrittäjistä ja toisena opettajien suhdetta yrittäjiin ja yrittäjyyteen. Kolmantena aiheena tutkittiin opettajien käsityksiä yrittäjyyskasvatuksesta ja neljäntenä yrittäjyyskasvatukseen liitettyjä opetusmenetelmiä. Haastattelut litteroitiin, jonka jälkeen ne teemoitettiin haastattelurunkoa myötäillen. Tutkimusote oli fenomenografis-hermeneuttinen, koska haluttiin tutkia yrittäjyyteen liittyviä käsityksiä ymmärtävällä tutkimusotteella.

Haastattelut osoittivat, että liikunnanopettajien asenne yrittäjyyteen oli myönteinen, mutta yrittäjyyskasvatuskäsite oli edelleen vaikeasti ymmärrettävissä, vaikka käsite oli tuttu perusopetuksen opetussuunnitelmasta 2014. Liikunnanopetuksessa käytettiin jonkin verran yrittäjyyskasvatukseen liitettyjä opetusmenetelmiä, mutta niitä ei osattu suoranaisesti ymmärtää yrittäjyyskasvatukseen liittyviksi.

Tutkielmassa perehdytään toistaiseksi varsin vähälle huomiolle jääneeseen tutkimusaiheeseen. Saadut tulokset kuvaavat hyvin yrittäjyyskasvatuskäsitteen vaikeaa ymmärrettävyyttä ja liitettävyyttä käytännön opetukseen.

Avainsanat: Liikuntakasvatus, yrittäjyyskasvatus, opetusmenetelmät

ABSTRACT

Anne Lahtinen (2016). Entrepreneurship education in physical education – The experiences of physical education teachers in entrepreneurship education and how it takes place in physical education. The Department of Sport Sciences. University of Jyväskylä, sports pedagogy, Master's thesis, 46 pp, 1 appendix.

Entrepreneurship education is strongly present in the objectives of 2014 curriculum. Achieving the educational aims in physical education, it is important to figure out what entrepreneurship is and how it is taken into account in physical education. This study seeks answers to following questions and themes: 1. How the physical education teachers understand the concepts of entrepreneurship and entrepreneurship education, 2. What kind of attitudes they have towards entrepreneurship, 3. What kind of experiences physical education teachers have in entrepreneurship education and 4. How the entrepreneurship education takes place in their own teaching.

These topics were studied by qualitative methods and the research method was theme interview. The study was phenomenologist-hermeneutical, as the aim was to study the teachers' perceptions of entrepreneurship. The study group consisted of five teachers of physical education, two of them were women and three men. All the interviews were transcribed, after which the interviews were categorized by above mentioned themes.

The interviews showed that the attitudes of physical education teachers towards entrepreneurship were positive, but the concept of entrepreneurship education was still difficult to understand, even though the concept was familiar from the basic education's curriculum 2014. The teaching methods of entrepreneurship education were used in physical education lessons to some extent, but the teachers could not relate the methods to entrepreneurship education.

This study focuses on a topic which is not yet studied much. The results obtained describe that the concept of entrepreneurship education is still difficult to understand and difficult to link it to teaching.

Keywords: Physical education, entrepreneurship education, teaching methods

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

1	JOHDANTO	1
2	YRITTÄJYYS	3
	2.1 Innovatiivisuus ja riskinotto kyky yrittäjyydessä	5
	2.2 Yrittäjyyden muodot	6
	2.2.1 Omaehtoinen yrittäjyys	7
	2.2.2 Sisäinen yrittäjyys	7
	2.2.3 Ulkoinen yrittäjyys	8
	2.2.4 Organisaatioyrittäjyys.....	8
	2.3 Suhde yrittäjiin ja yrittäjyyteen sekä niiden merkitys yhteiskunnassa	9
3	YRITTÄJYYSKASVATUS	10
	3.1 Yrittäjyyskasvatuksen historiaa Suomessa	12
	3.2 Yrittäjyyskasvatus peruskoulun vuosien 1985, 1994 ja 2004 opetussuunnitelmissa	12
	3.3 Yrittäjyyskasvatus peruskoulun opetussuunnitelman 2014 perusteissa	14
	3.4 Työtavat yrittäjyyskasvatuksessa.....	15
4	LIIKUNTAKASVATUS	17
	4.1 Liikuntapedagogiikka	17
	4.2 Kasvattaminen liikuntaan ja kasvattaminen liikunnan avulla.....	18
	4.3 Uusi liikunnan opetussuunnitelma.....	18
	4.4 Työelämätaidot ja yrittäjyys liikunnanopetuksen opetussuunnitelmassa 2014	19
5	YRITTÄJYYSKASVATUS OSANA LIIKUNTAKASVATUSTA	22
	5.1 Konstruktivismi opetusmenetelmänä liikunnassa.....	23
	5.2 Liikunnanopettaja yrittäjyyskasvattajana.....	24
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	26
	6.1 Tutkimustehtävä.....	26
	6.2 Tutkimusmenetelmät	26
	6.2.1 Laadullinen tutkimus.....	26
	6.2.2 Teemahaastattelu aineistonkeräysmenetelmänä.....	27
	6.2.3 Aineiston keruu	27
	6.2.4 Aineiston analyysi	28
7	TULOKSET	31
	7.1 Liikunnanopettajien käsityksiä yrittäjyydestä ja yrittäjistä	31
	7.2 Suhde yrittäjyyteen ja asenteet yrittäjyyttä kohtaan	32

7.3	Yrittäjyyskasvatus käsitteenä.....	33
7.4	Yrittäjyyskasvatus ja opetusmenetelmät liikunnanopettajien opetuksessa.....	35
8	POHDINTA	37
8.1	Haastateltavien asenne yrittäjyyttä kohtaan ja käsitys yrittäjyydestä.....	37
8.2	Haastateltavien käsitykset ja kokemukset yrittäjyyskasvatuksesta	37
8.3	Yrityskasvatuksen opetusmenetelmät liikunnanopetuksessa.....	38
8.4	Tutkimuksen luotettavuuden tarkastelua	40
	LÄHTEET.....	41
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Yrittäjyys on ollut osa elämäni yrittäjäperheeni ja oman yritykseni kautta. Olen nähnyt yrittäjyydessä sen monia puolia, voittopuolisesti kuitenkin positiivisia. Yrittäjänä toimiessani olen oppinut yrittäjämäistä elämäntapaa. Olen tottunut tekemään pitkiä ja epäsäännöllisiä työpäiviä sekä oppinut toimimaan asiakaslähtöisesti, kuitenkin omaa itseäni unohtamatta. Yrittäjyys on ollut elämäntapa, joka on hyvin sitovaa, mutta omat valinnat mahdollistavaa. Yrittäjänä olen voinut valita työ- ja loma-aikani ja asiakkaani. Lisäksi olen voinut kehittää uusia tuotteita ja palveluja, jotka mahdollistavat onnistumisen kokemukset. Yrittäjyys on antanut hyvin vapaat, mutta vastuulliset kädet toimia.

Yrittäjyyden lisäksi olen pitkään työskennellyt koulumaailmassa liikunnanopettajana. Aloitin liikunnanopettajan sijaisena ylioppilaaksi pääsyttyäni jälkeen vuonna 1985, jonka jälkeen olen tehnyt sijaisuuksia eripituisissa jaksoissa tähän päivään saakka. Liikunnanopettajan työssäni olen pyrkinyt toimimaan samoin kuin omassa yrityksessäni.

Yrittäjyyskasvatus on ollut vahvasti esillä perusopetuksen opetussuunnitelman (2014) perusteissa. Yrittäjyyskasvatuksen määrittely ja sen toteuttaminen opetuksessa on ollut pitkään vailla selkeitä toimenpiteitä, sillä yrittäjyyskasvatuksen yhteydessä opetussuunnitelman laatijat, tutkijat ja opettajat eivät ole löytäneet toisiaan (Ristimäki 2007, 33). Opetusministeriön (2009,14) tavoitteena on liittää yrittäjyyskasvatus kiinteäksi osaksi peruskoulutusta vuoteen 2015 mennessä.

Yrittäjyyskasvatus ei tarkoita pelkästään yrittäjäksi kasvattamista. Oikeanlaisiin kasvatus tavoitteisiin pääsemiseksi, tuleekin määrittellä, mitä yrittäjyys on. Yrittäjyyden määrittely yksiselitteisesti on vaikeaa ja määrittelyn tulisi olla opetussuunnitelman mukainen. Yrittäjyyskasvatukseen tulisi sitoutua kaikkien yleissivistävän opetuksen opettajien. (Ristimäki 2007, 34.)

Opetusministeriö (2004) on esittänyt, että Suomen koulutusjärjestelmässä olisi tapahduttava muutoksia eurooppalaisten koulutus- ja talouspoliittisten linjauksien johdosta. Tällöin Euroopan unionista rakentuisi maailman dynaamisin ja kilpailukykyisin tietopohjainen talous. Se

johtaisi talouskasvun ylläpitämiseen, parempien ja uusien työpaikkojen luomiseen sekä sosiaaliseen yhteenkuuluvuuteen. (Opetusministeriö 2004, 6.) Opettajien koulutukseen tulisi sisällyttää yrittäjyyskasvatusta omana aihekokonaisuutenaan. Opettajilla täytyisi olla oikeanlaiset menetelmät nostaa ja vahvistaa oppilaissamme kyteviä yrittäjämäisiä piirteitä. Oppilaiden osallistuvan ja aktiivisen kansalaisuuden kehittäminen sekä luovuuden ja innovaatiotoiminnan vahvistaminen kuuluvat osana opetusministeriön mainitsemiin yrittäjyyskasvatuksen tavoitteisiin vuonna 2015 (Opetusministeriö 2009). Toiminnallinen oppiaine, kuten liikunta, mahdollistaa edellä mainittujen yrittäjyyskasvatukseen liitettyjen tavoitteiden toteutumisen oikeanlaisia opetusmenetelmiä käyttäen.

Liikuntapedagogiikka sisältää liikuntaan ja liikunnalla kasvattamisen. Liikunnanopettajan tehtäviin kuuluu kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistäminen, jolloin vaikutukset kansantalouteen ovat mahdollisia. (Jaakkola ym. 2013.) Liikunta tukee lasten ja nuorten sosioemotionaalista kehitystä. Tunne- ja vuorovaikutustaitojen edistämässä liikuntatilanteet luovat otollisen tilaisuuden kehittymiseen. Liikunta oppiaineena mahdollistaa oppilaiden luovuuden käyttämisen sekä oppijalähtöiseen ongelmanratkaisuun perustuvat opetusmenetelmät. (Jaakkola ym. 2013, 22.) Nämä asiat kuuluvat myös yrittäjyyskasvatuksen tavoitteisiin.

2 YRITTÄJYYS

Jyväskylän yliopiston yrittäjyyden professori Matti Koironen on tutkinut yrittäjyyttä hyvin laajasti. Koironen ei usko yrittäjyyden liittyvän geeniperimään, vaikka omistajayrittäjien lapsista suurin osa on omistajayrittäjiä. Yrittäjäperheiden lasten suhtautuminen esimerkiksi riskiin ja velan ottoon voi olla erilaista ja heidän on normaalisti helpompaa kasvaa kiinni yrittäjyyteen liittyviin erilaisiin verkostoihin. (Koironen 2000, 115-116.) Synnynnäistä voi kuitenkin olla eräänlainen alttius johtamisvastuuseen, jolloin se voidaan lukea kuuluvan ihmisen temperamenttiominaisuuksiin (Keltinkangas - Järvinen 2006, 76 - 80).

Luukkaisen ja Wuorisen (2002) mielestä yrittäjyys puolestaan koostuu osittain sekä synnynnäisistä luonteenpiirteistä että lahjakkuudesta, mutta myös ympäristön suhtautumisesta yksilöön sekä seikoista, jotka saavat aikaan oppimista. Lapsuudessa ja nuoruudessa omaksutaan koko elämään vaikuttavia asenteita, joilla on mahdollisuus luoda sisäistä yrittäjyyttä ja tilaisuuden tullen ominaisuuksia voi hyödyntää myös ulkoiseen yrittäjyyteen. Tällöin koululla ja opettajilla on tärkeä rooli vaikuttaa myös oppilaan yrittäjämäisiin asenteisiin. (Luukkainen, Wuorinen 2002, 17).

Yrittäjyyden määrittelyyn vaikuttaa itse määrittelijät. Esimerkkinä mainittakoon liiketaloustieteilijöiden ja käyttäytymistieteilijöiden erilainen lähestymisnäkökulma yrittäjyyteen. Pekka Paajanen (2001) on tarkastellut väitöskirjassaan ”Yrittäjyyskasvattaja” muun muassa sitä, millainen kuva ammattikorkeakoulujen opettajilla on yrittäjyydestä ja miten he suhtautuvat siihen. Tutkimuksen teoreettisessa osassa Paajanen jakaa yrittäjyyden Koirasen ja Peltosen tapaan ulkoiseen ja sisäiseen yrittäjyyteen. Jälkimmäisen hän kuitenkin rajaa koskemaan pelkästään joko yrittäjämäistä toimintatapaa toisen palveluksessa tai organisaation yrittäjämäistä toimintaa. (Paajanen 2001, 52-53.) Vastaavasti yrittäjyyskasvatuksena hän pitää vain sellaista toimintaa, jolla pyritään kehittämään oppijassa ”tietoja, taitoja ja asenteita, jotka ovat hyödyksi työelämässä ja elinkeinotoiminnassa, työskentelempä hän sitten tulevaisuudessa omistajayrittäjänä tai toisen palveluksessa.” (Paajanen, 137.) Paajanen siis rajaa yrittäjyyskasvatuksen tehtäväkentän palkkatyössä tai yrittäjänä toimimisessa tarvittavien tietojen, taitojen ja asenteiden kehittämiseen. Sen ymmärtää, kun ottaa huomioon, että väitöskirjassa yrittäjyyskasvatusta tarkastellaan nimenomaan ammattikasvatuksen kontekstissa. Olisi kuitenkin hyvä pohtia, onko taloudellisten

toimintavalmiuksien kehittäminen muutakin kuin palkkatyöhön totuttamista tai yritystoimintaan valmentamista. Voi myös hyvin väittää, että suppeasti käsitetty sisäinen yrittäjyys ei kuulukaan yrittäjyys- vaan yrittäjäkasvatuksen alaan.

Ensimmäinen varsinainen kasvatustieteen alaan kuuluva yrittäjyyskasvatuksen väitöskirja valmistui vuonna 2003. Väitöskirjan tekijänä oli Liisa Remes ja väitöksessä on pyritty kiinnittämään yrittäjyyskasvatus aiempaa lähemmin kasvatustieteeseen ja koulukäytänteisiin. Väitöskirjan tutkimuksessa selvitettiin, mitä on yrittäjyyskasvatukselle luonteenomainen oppiminen ja millaisia ovat sen toteutumiseen tarvittavat oppimisen järjestelyt sekä, mitä on näiden käytännön implementaatio (Remes 2003, 13). Tutkimustehtävässä siis oletettiin, että on olemassa tietyn tyyppistä oppimista, joka on juuri yrittäjyyskasvatukselle ominaista. Remes näyttää myös uskovan, että käytännön järjestelyillä voidaan toivottua oppimista edistää (Ikonen 2001, 20-21).

Yrittäjyys voidaan myös käsitteellistää eri tavoin. Tutkijat (Peltonen 1985, 13; Koironen 1993, 85-86, Koironen ja Hyrsky 1994; Seikkula-Leino 2007, 27) ovat tutkineet yrittäjyyteen liittyviä käsitteitä. Keskeisimmiksi ominaisuuksiksi yrittäjyydessä he mainitsevat luovuuden, rohkeuden ja innovatiivisuuden.

Opetusministeriö (2009) puolestaan määrittelee yrittäjyyden yksilön kyvyksi muuttaa ideat toiminnaksi, jonka yhteydessä mainitaan myös luovuus, innovaatiokyky ja riskinotto sekä kyky suunnitella ja johtaa toimintaa tavoitteiden saavuttamiseksi. Näillä ominaisuuksilla on suuri merkitys laaja-alaisessa yhteiskunnallisessa toiminnassa, joita tarvitaan erityisesti sekä yritystoiminnassa että työntekijöiden keskuudessa. Täten lisätään työntekijöiden tietoisuutta omasta työstään. (Opetusministeriö 2009.)

Yritystoiminnassa yrityksen omistaja sekä yrityksen palveluksessa olevat henkilöt voivat ilmentää ja määritellä yrittäjyyttä monin eri tavoin yrityksen monissa tehtävissä sekä organisaation eri tasoilla. Yrittäjyyttä voidaan myös arvioida ja määritellä prosessikriteerien kuten sanallisten ilmausten, sekä tuloskriteerien, kuten tuottavuuden ja kannattavuuden tasoa tarkastelemalla. (Peltonen, 1985, 36 - 37.)

Yrittäjyyteen liittyy ja määrittyy vahvasti myös henkilöstön työmotivaatio sekä luovuus ja rohkeus (Peltonen 1985, 13). Luovuus on tärkeä ominaisuus yrittäjyydessä, se on ajattelua

huomisen, mutta myös tämän päivän hyväksi (Koiranen 1993, 85 - 86). Koiranen mainitsee kirjassaan ”Ole yrittäjä” suurissa organisaatioissa vallitsevasta henkisestä hitaudesta, jota pidetään suomalaisen yhteiskunnan pahimpana vitsauksena (Koiranen 1993, 88). Usein liian suuriksi kasvaneissa byrokratisoituneissa organisaatioissa ilmapiiri on kyvytön juuri tärkeimpiin yrittäjyyden ominaisuuksiin eli innovatiivisuuteen, luovuuteen ja yrittäjyyteen (Koiranen 1993, 85).

Yrittäjyys on varsin usein määritelty pelkästään yritystoimintaan liittyvänä tekijänä, jolloin puhutaan ulkoisesta yrittäjyydestä. Siinä aineellisen hyvinvoinnin tavoittelu nähdään ensisijaisena tehtävänä. Yrittäjyyteen liittyy kuitenkin myös paljon muita tekijöitä.

Yrittäjyys ilmiönä on hyvin laaja-alainen ja monitahoinen. Sen ei tarvitse johtaa varsinaisen yrityksen perustamiseen, vaan se nähdään varsinkin yrittäjyyskasvatuksen piirissä toiminta-, ajattelu- ja suhtautumistapana sekä tavoitteellisena ja omavastuisena itsensä johtamisena. (Kottilainen 2004, 545).

Seuraavassa alaluvussa tarkastelen yrittäjyyden ominaisuuksista riskinottokykyä ja innovatiivisuutta tarkemmin.

2.1 Innovatiivisuus ja riskinottokyky yrittäjyydessä

Kun tarkastellaan yrittäjyyden historiallista kehitystä, innovatiivisuus liitetään kaikkein voimakkaimmin yrittäjään ja yrittäjyyteen. Innovatiivisuus yhdistetään lähes kaikkeen työntekoon ja se liitetään myös kaikkein voimakkaimmin yrittäjään ja yrittäjyyteen. Yrityksissä arvostetaan työntekijöiden innovatiivisia ominaisuuksia ja ne sopivat menestyvän yrittäjän tarvitsemiin ominaisuuksiin sekä yrittäjän työn luonteen vaatimuksiin. (Ristimäki, 2004, 27).

Ristimäki (2004) mainitsee myös innovaatioiksi uudet markkinat, uuden tuotteen tai palvelun, uuden raaka-aineen ja uuden prosessin tai toimintatavan. Ne voidaan liittää liiketoimintaan, mutta ne voivat liittyä mihin tahansa muuhun inhimillisen toiminnan alueeseen. Yrittäjyyteen innovatiivisena toimintana kuuluu kaikki eteenpäin menevä kasvuhakuinen toiminta. Ristimäen (2004) mielestä yrittäjyyskasvatuksesta innovaationa voidaan puhua vasta silloin, kun yrittäjyyskasvatusta kehitetään oppilaiden oppimista hyödyntäen opettajien toimesta. Innovaatioon

liittyy epäonnistumisen riski (Ristimäki 2004, 27 – 29.) jota käsitellään seuraavassa kappaleessa.

Ristimäki (2004) jaottelee yrittäjyyteen liitetyn riskin taloudelliseen, psykologiseen ja sosiaaliseen riskiin. Psykologinen riski liittyy yksilöön itseensä, jossa tulee kysymykseen yrittäjän käsitykset omista kyvyistä yrittäjyydessä. Sosiaaliseen riskiin liittyy yksilön yhteisöllisyys ja sosiaalinen vuorovaikutus ympäristön kanssa. Yritystoiminnan harjoittamiseen liittyy aina taloudellinen riski. (Ristimäki 2004, 30.)

Kyrö (2006) puolestaan on tiivistänyt riskin ottamisen ja opettamisen muutamiin perusolettamuksiin. Ensinnäkin riski ja riskin ottamisen oppiminen sisältävät epätietoisuuden sekä epävarmuuden käsitteet ja ovat toimintaorientoituneita sosiaalisia prosesseja. Toinen perusolettamus riskin ottamisen prosessiin liittyy epäonnistumisen pelkoon. Se ei todellisuudessa lisää riskin ottamisen valmiutta vaan alentaa mahdollista tulosta. Kolmantena Kyrö mainitsee, että riskin ottamista ei pidetä niinkään taloudellisena ilmiönä vaan psykologisena ja sosiaalisena ilmiönä. Neljäntenä riskin opettaminen ja oppiminen nähdään kontekstista riippuvaisiksi prosesseiksi, jolloin oppimisprosessissa edellytetään oleellisena tekijänä olosuhteiden huomioimista. (Kyrö 2006, 106).

2.2 Yrittäjyyden muodot

Tutkijat ovat myös määritelleet yrittäjyydelle eri muotoja. Yrittäjyyden muodot vaihtelevat riippuen siitä, miten vallitseva kulttuuri antaa sen muotoutua. Ulkoinen yrittäjyys syntyi modernissa ajassa, kun omaehtoiset yrittäjät pakotettiin sijoittamaan ”yritteliäs toimintatapansa yritykseen.” (Remes 2002, 8.) Sisäisen yrittäjyyden synnytti puolestaan 1700 -luvulla yrittäjyyden ”uutta luova ja innovoiva ominaisuuksien kirjon sijoittaminen.” (Remes 2002, 8.) Yrittäjyys on noussut merkitykselliseksi ajan murroksissa ja sen luonne pysynyt samanlaisena, mutta kiinnittynyt vallitsevan aikakauden uusiin ilmiöihin (Kyrö 2007, 81). Yrittäjyys on prosessi, jolloin sitä on vaikea määrittellä tarkasti ja kattavasti, koska se muuttuu kaiken aikaa (Peltonen 1986, 37; Luukkainen 2002, 15).

Koiranen ja Peltonen (1995) jakoivat yrittäjyyden sisäiseen ja ulkoiseen yrittäjyyteen. Myöhemmin Kyrö ja Ripatti (2006) toivat puolestaan sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden rinnalle

yksilön yrittäjämäisen toimintatavan eli omaehtoisen sekä organisaatioyrittäjyyden. Nämä yrittäjyyden muodot voidaankin nähdä olevan vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ja muokkaavan toisiaan. (Kuvio 1, sivu 8).

Remeksen (2004) mukaan perusopetuksen alkuvaiheessa yrittäjyyskasvatus liittyy lähinnä sisäisen yrittäjyyden ja omaehtoisen yrittäjyyden kehittämiseen.

2.2.1 Omaehtoinen yrittäjyys

Omaehtoinen yrittäjyys tarkoittaa yksilön yrittäjämäistä toimintaa ja ajattelua elämän erilaisissa tilanteissa (Kyrö ym. 2007, 82). Käsitteeseen liittyy vastuu omasta toimeentulosta ja työllistyvyydestä sekä näihin kuuluvista riskeistä ja etuisuuksista (Kyrö 1997, 226). Siinä on mukana kasvatuksessa tarvittava yksilönäkökulma, joka sisäisessä ja ulkoisessa yrittäjyydessä jää avoimeksi (Remes 2002, 6). Remeksen (2002, 7) mukaan omaehtoinen yrittäjyys pitää ”sisällään yrittäjyyden perimmäisen inhimillisen olemuksen ja selityksen koko yrittäjyyden luonteelle.” Yrittäjyyden eri muotojen syntymisen ymmärtäminen vaatii omaehtoisen yrittäjyyden ehtojen tutkimusta ja se luo perustan muille yrittäjyyden muodoille. Omaehtoisella yrittäjyydellä tähdätään ”elämänmittaiseen asennoitumiseen ongelmaratkaisukeskeisesti erilaisissa toimintaan haastavissa tilanteissa.” (Remes 2002, 8.) Kyrö (1997) mainitsee kirjassaan omaehtoisen yrittäjyyden olevan kuin manifesti yksilön omasta vaikuttamisesta itseensä ja ympäristöönsä. Tällöin yksilö toimii objektin sijaan subjektina ja oman yhteisönsä jäsenenä. (Kyrö 1997, 226.)

2.2.2 Sisäinen yrittäjyys

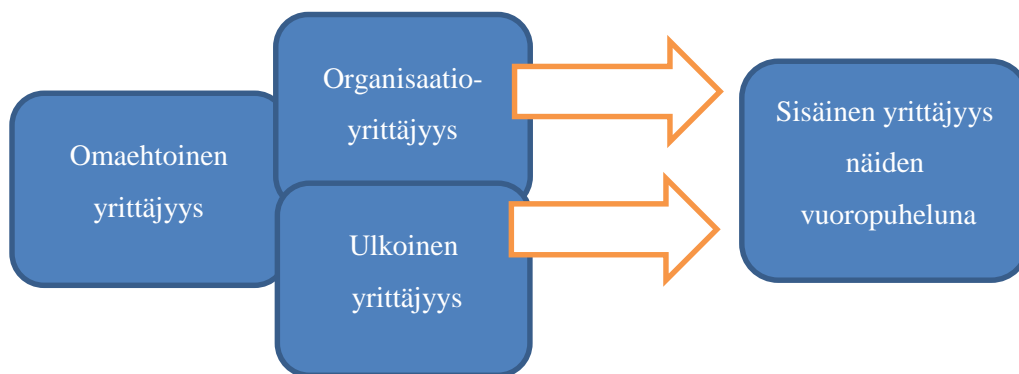
Opetusministeriö viittaa yrittäjämäiseen toimintatapaan ja asenteeseen, jossa yhdistyvät ”joustavuus, aloitekyky, luovuus, riskinotto kyky, omatoimisuus ja toisaalta yhteistyökyky sekä vahva suoritusmotivaatio.” (Opetusministeriö 2004, 8.) Organisaation ja yksilön yrittäjämäinen dynamiikka liitetään usein sisäiseen yrittäjyyteen (esim. Kyrö & Ripatti 2006, 18). Sisäinen yrittäjyys on organisaation toiminnan piirre, jossa yrittäjyys on siinä toimiville ihmisille omak-suttu toiminta- ja suhtautumistapa, jota pidetään oikeana ja hyväksyttävänä tapana toimia ja ratkaista yhdessä työyhteisön ongelmia. Esimerkkinä sisäisen yrittäjyyden mukaisesta toiminnasta koulussa mainitaan soraäänettömät, yritteliäät toiminnan prosessit. Sisäistä yrittäjyyttä pidetään vaativampana yrittäjyyden muotona. (Pinchot 1986; Kyrö 1997, 200-208.)

2.2.3 Ulkoinen yrittäjyys

Ulkoinen yrittäjyys tarkoittaa perinteistä yrityksen perustamista, omistamista ja johtamista (Kyrö, 2007, 82). Arkikielessä ulkoinen yrittäjä, yksityisyrittäjä, omistajayrittäjä sekä itsenäinen yrittäjä nähdään samaa tarkoittavana asiana (Koiranen 1993, 28). Valmistumisen jälkeen tai jossain uransa vaiheessa opiskelijoiden on oltava valmiita työllistämään itsensä ammatinharjoittajina tai yrittäjinä, koska yrittäjyys voi olla mahdollinen työnteon muoto yhä suuremmalle osalle opiskelijoita. Koulun tulee antaa tarpeellisia tietoja ja taitoja tulevaisuutta silmällä pitäen. Tämä on kirjattu peruskoulu- ja lukiolakiin, jolloin on perusteltua tutustuttaa opiskelijat myös ulkoiseen yrittäjyyteen. (Ristimäki, 2004, 73).

2.2.4 Organisaatioyrittäjyys

Organisaatioyrittäjä on organisaation palveluksessa oleva, omia ideoitaan toteuttava työntekijä. Hän toimii yrittäjän tavoin, olematta kuitenkaan yrityksen omistaja. Hän toteuttaa itseään organisaation tavoitteiden ja toiminnan kautta kanavoiden. Aloitteellisuus, luovuus, vastuunotto, riskinottokyky ja tiimitaidot katsotaan organisaation jäsenen ominaisuuksiksi organisaatioyrittäjyydessä. Organisaatioyrittäjyydestä voidaan puhua myös järjestöjen ja julkisen sektorin organisaatioiden yhteydessä eikä pelkästään yrityksiin liittyen. (Kyrö 2007, 82.)

KUVIO 1. Yrittäjyyden muodot (mukaillen Kyrö 2007, Laitinen & Nurmi 2007)

2.3 Suhde yrittäjiin ja yrittäjyyteen sekä niiden merkitys yhteiskunnassa

Peltosen tutkimuksessa ”Yrittäjyys ja sen esteet” (1986) yhtenä pääongelmana oli selvittää miten kohderyhmät eroavat suhtautumisessaan yrittäjyyteen. Tutkimuksessa arvioitiin, miten eri ihmisryhmät vastaajien omalla paikkakunnalla tai muuten yleisesti, tuntemuksen mukaan keskimäärin suhtautuvat yrittäjyyteen. Suhtautumista oli mitattu kyselyn vastaajien mukaan, eikä kyseisten ryhmien itsensä ilmaisemina. 676 kohderyhmän jäsentä vastasi analysointikelpoisesti, kaikkiaan kyselyjä lähetettiin 800. Asteikkona käytettiin 1-7, jossa 1= mahdollisimman alhainen yrittäjyyden ja yritystoiminnan arvostamien ja 7= mahdollisimman korkea arvostaminen. ”Suhtautumisryhmät” jäsenneltiin neljään luokkaan, jossa ensimmäiseen luokkaan kuuluivat varsinaiset yrittäjät, yritysten johto ja vastaajat itse. Keskiarvot olivat välillä 6.33 - 5.27. Toisen luokan muodostivat toimihenkilöt ja korkeakoulujen sekä ammatillisten oppilaitosten opettajat ja heidän keskiarvonsa olivat välillä 4.78 – 4.42. Kolmas luokka muodostui opiskelijoista, yritysten työntekijöistä ja konttoritoimihenkilöistä, valtiovallan päättäjistä ja suuresta yleisöstä ja keskiarvo oli 4.40 – 4.02. Neljännen luokan keskiarvot olivat 3.88 – 3.39 ja siihen kuuluivat opettajat peruskoulussa ja lukiossa, ammattiyhdistyksen johto, kunnan virkailijat, eläkeläiset, valtion virkailijat ja verovirkailijat. Peltonen toteaa, että eläkeläisiä lukuun ottamatta kysymyksessä ovat yrittäjyyden edistämisen avainryhmät. Tutkimuksessaan hän toteaa vielä, ettei peruskoulun ja lukion opettajakoulutus sisällä mitään, joka viittaisi yrittäjyyden edistämiseen, mutta sen sijaan päinvastaista oppiainesta koulutus lisäsi. (Peltonen 1986, 53-62).

Kasvatuksen historiaa tarkasteltaessa on havaittu, ettei koululaitos ole ollut perinteisesti halukas kasvattamaan ihmisiä yrittäjyyteen. Yhteiskunta ei ole arvostanut yrittäjyyttä tehokkaana toimintana, joten yrittäjyyttä suosivia toiminnan piirteitä ei ole ollut koulussa tarpeen painottaa. (Remes 2001, 371.)

3 YRITTÄJYYSKASVATUS

Yrittäjyyskasvatukseen liittyvä käsitteistö on hyvin moniulotteinen ja hajanainen. Käsitteen täsmäntäminen on hyvin tärkeää, koska yrittäjyyskasvatus on tullut vahvana osana kansallisiin koulujärjestelmiin sekä laajentanut otettaan oppilaitoksia koskeviin kulttuurisiin prosesseihin. Ongelmana on ollut yrittäjyyskasvatuksen liittäminen liikaa yrittäjyyteen, jolloin kasvatukselliset peruslähtökohdat ovat jäävät sivummalle (Kyrö, 2001). Amerikkalainen yritystutkija Gibb esitti vuonna 1993 yrittäjyyskasvatus määritelmän, jossa käsite ”entrepreneurship education” pyrkii edustamaan yrittäjyyden ja kasvatuksen liitosta. Tämän käsitteen alla ”enterprise education” tai ”enterprising education” kuvaavat yrittäjämäistä toimintaa missä tahansa kontekstissa. Gibbin käsite ”entrepreneurial education” viittaa puolestaan yrittäjämäiseen toimintaan liiketalouden kontekstissa (Gibb 1993, 11-34.)

Kyrön ja Ripatin (2006) mukaan yrittäjyyskasvatuksen käsite liittyy yrittäjyyden määrittelyyn ja kasvatuksen käsitteen erilaisiin tulkintoihin. Tärkeää olisikin ymmärtää missä kulttuurissa ja millaisista lähtökohdista määrittelijä näitä molempia lähestyy (Kyrö & Ripatti 2006, 16.)

Seikkula -Leinon (2006; 32, 62) tutkimuksessa yrittäjyyskasvatukseen on puolestaan yhdistetty kaksi perinteisesti toisistaan kaukana olevaa käsitettä, yrittäjyys ja kasvatus, joten se on käsitteenä sangen haasteellinen. Tutkimuksessa peruskoulujen opettajien ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta liitettiin ulkoiseen yrittäjyyteen eli yritystoiminnan opiskeluun ja harjoittamiseen. Opettajille suunnatussa kyselyssä yrittäjyyskasvatukseen liitettiin jo toiminnallisia piirteitä (Seikkula-Leino 2007, 45-46, 83-84).

Remes (2003) on kasvatustieteellisessä väitöskirjatutkimuksessaan löytänyt ainakin kaksi perustelua tutkia yrittäjyyskasvatusta. Ensinnäkin yrittäjyyskasvatusilmiötä on tutkittu taloustieteen parista, josta se on saanut myös alkunsa. Kasvatustieteellisen tutkimuksen piirissä yrittäjyyskasvatusta ei ole määritelty. Toiseksi ei ole olemassa tieteellistä argumentointia oppivelvollisuusikäisille soveltuvasta yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikasta. (Remes 2003.)

Seikkula – Leinon (2007) tutkimuksessa selvitettiin myös, miten yrittäjyyskasvatusta toteutettiin paikallisesti laadittujen opetussuunnitelmien näkökulmasta. Asenteet ja tietämys yrittäjyys-

kasvatusta kohtaan ovat lisääntyneet, mutta edelleenkin opettajat eivät tiedä riittävästi yrittäjyyskasvatuksen sisällöstä, työtavoista ja tavoitteista. (Seikkula-Leino 2007, 51 -54). Tutkimuksessa pyrittiin avaamaan myös opettajien arvomaailmaa eli miten merkitykselliseksi asiaksi opettajat kokevat yrittäjyyskasvatuksen? Yleisesti, myös tässä tutkimuksessa, opettajien asenteet yrittäjyyttä kohtaan ovat myönteiset. ”Mitä enemmän opettajilla on kokemusta yrittäjyydestä, sitä myönteisemmät asenteet ovat yrittäjyyttä kohtaan” (Seikkula - Leino 2007, 38).

Opetushallituksen (2009) mukaan opetushallinnon alalla yrittäjyyskasvatus tarkoittaa pääasiassa laaja-alaista työtä yrittäjyyden vahvistamiseksi, joka pitää sisällään aktiivisen ja omaaloitteisen yksilön, yrittäjämäisen oppimisympäristön, koulutuksen ja yrittäjyyttä tukevan toimintaverkoston yhteistyön sekä yhteiskunnan aktiivisen ja yrittäjämäistä toimintaa tukevan politiikan (Opetushallitus 2009).

Remeksen (2001) mukaan yrittäjyyskasvatus tarvitsee kahdentyyppistä kasvatuksellista sitoutumista, jotta yrittäjyyskasvatuksen mahdolliseen toteutumiseen päästään: Toinen yrittäjyyden ilmituloa pedagogisessa toiminnassa ja toinen yrittäjyyden olemuksen sisällyttämistä latenttina koulun rakenteisiin. Tätä järjestelyä Remes nimittää pedagogisen toimintatehtävän nimellä. (Remes 2001, 371.)

Seikkula-Leinon (2007) mukaan yrittäjyyskasvatukseen liittyvät myös arvot. Nämä arvot ovat sidoksissa muun muassa luovuuteen, itsenäisyyteen, haasteisiin, riippumattomuuteen, uuden oppimiseen ja tulevaisuuteen. Yrittäjyyskasvatuksen hengen mukaisia arvoja tulisi ilmetä opetussuunnitelmissa ja niiden toteutumisessa, jotta yrittäjyyskasvatus pääsisi kehittymään. (Seikkula-Leino 2007, 37 - 38.)

Yrittäjyyskasvatuksen käsitteen hajanaisuudesta huolimatta tutkijat ovat kuitenkin löytäneet yhteisiä hyväksytyjä ominaisuuksia. Kuten yrittäjyyteen, myös yrittäjyyskasvatukseen liitettyjä ominaisuuksia ovat innovatiivisuus, riskin kantaminen, uuden toiminnan aikaansaaminen sekä mahdollisuuksien havaitseminen. (Kyrö ym. 2006, 16-19, Koskinen 2015, 50-51).

3.1 Yrittäjyyskasvatuksen historiaa Suomessa

Suomessa yrittäjyyskasvatuksen voidaan nähty ulottuvan pitkälle historiaan, vaikka se tuli osaksi koulukeskustelua vasta 1990-luvun alkupuolella. Yrittävyykskasvatuksen katsotaan olevan nykypäivään sijoittuva muunnelma satojen vuosien vanhasta teemasta, jonka periaatteena oli kasvatuksen keinoin tapahtuva taloudellisen toimeliaisuuden kehittäminen (Kyrö ym. 2007, 46.). Käsitys siitä, että valtakunnan todellinen voimalähde löytyy taloudellisesta osaamisesta, voimistui 1700-luvun lopun Ruotsi-Suomessa, jolloin taloudellista yritteliäisyyttä haluttiin edistää. Yrittäjyyskasvatus on ollut tarkastelun kohteena, niin opetuksessa kuin tutkimuksessa-kin, 1980- luvun lopusta lähtien. (Kyrö ym. 2007, 46.) Tällöin yrittäjyyskasvatus nähtiin lähinnä ammatillisen koulutuksen tehtävänä ja painotus oli lähinnä yrittäjän ammattiin koulutamisessa (Ikonen, 2006, 13-14).

Eurooppa- neuvosto kokoontui 23.-24.3.2000 Lissabonissa sopiakseen unionin uudesta strategiasta. Tavoitteeksi asetettiin rakentaa unionista ”maailman kilpailukykyisin ja dynaamisin tietopohjainen talous, joka kykenee ylläpitämään talouskasvua, luomaan uusia ja parempia työpaikkoja ja luomaan sosiaalista yhteenkuuluvuutta.” (Opetusministeriö 2004.) Näiden eurooppalaisten koulutus- ja talouspoliittisten linjausten johdosta yrittäjyyskasvatusta on alettu korostaa suomalaisen koulutuksen tehtävänä 2000-luvulta lähtien (Korhonen 2012, 6).

3.2 Yrittäjyyskasvatus peruskoulun vuosien 1985, 1994 ja 2004 opetussuunnitelmissa

Koulun toimintaa ohjaa opetussuunnitelma, johon poliittisilla ja yhteiskunnallisilla vaikutteilla on oma merkityksensä. Yrittäjyys on ollut teemana jo vuoden 1985 opetussuunnitelman perusteissa. Tuolloin yrittäjyys teema näkyi esimerkiksi perheyrittäjyyden näkökulman vahvistamisessa, jolloin uskottiin tilojen säilymiseen pieninä perheyriyksinä. Ammatillisten valmiuksien edistävinä tekijöinä mainittiin maa- ja metsätalouden sekä puutarhahoidon sisällöt silloisen yhteiskunnallisen tilan mukaisesti. (Rokka 2011, 164.)

Omana teemanaan yrittäjyyskasvatus näkyi ensimmäisen kerran vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteissa ja tavoitteena oli toteuttaa sitä vapaaehtoisena aihekokonaisuutena. Tähän vaikutti 1990- luvun lamavuodet, jolloin ajateltiin koulun asennekasvatuksen vaikuttavan nuoriin siten, että he alkaisivat harkita itsensä työllistämistä. (Korhonen, 2012, 4.) Tavoitteiksi

asetettiin tietojen, taitojen ja asenteiden opettaminen omassa opiskelussa sekä tulevaisuuden työelämässä itsenäisenä yrittäjänä tai toisen palveluksessa. ”Yrittäjyyskasvatuksen avulla tuetaan oppilaan sisäistä yrittäjyyttä eli yritteliäisyyttä, aktiivisuutta, luovuutta ja sinnikkyyttä.” (POPS, 1994.) Ala-asteella painotettiin sisäistä yrittäjyyttä, opiskelutaitojen oppimista sekä vastuullisuuden omaksumista ja yläasteella enemmän tiedollista ja taidollista osa-aluetta. Työelämään tutustuminen nähtiin hyvänä mahdollisuutena yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiselle. (POPS, 1994.) Kaikkien koulujen ja oppilaitosten tehtäväksi tuli edistää yritteliäisyyttä (Korhonen, 2012, 4).

Opetushallitus pyrki 1990-luvun puolivälin jälkeen tuomaan voimakkaasti yrittäjyyskasvatusta koulujärjestelmän kaikille tasoille (Korhonen, 2012, 5). Vuonna 2004 perusopetuksen yhdeksi osa-alueeksi opetussuunnitelman perusteissa nousivat osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys. Opetussuunnitelmassa tulee luoda pohjaa yrittäjämäisille toimintatavoille, jolloin kysymykseksi nousee, millaiset nämä toimintatavat ovat? Tuolloin tavoitteiksi mainittiin esimerkiksi, että oppilas oppii ”ymmärtämään kouluyhteisön, julkisen sektorin, elinkeinoelämän ja järjestöjen merkitystä, toimintaa ja tarpeita yhteiskunnan toimivuuden näkökulmasta.” (POPS, 2004, 38.) Opetussuunnitelman perusteissa aihekokonaisuuden ”osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys” lisäksi, käsite yrittäjyys mainittiin ainoastaan yhteiskuntaopin yhteydessä. Liikunnan ja kielten (ei suomen kieli) opiskelujen yhteydessä mainittiin yritteliästä toimimisesta. (Opetushallitus 2004.)

Opetussuunnitelmassa (POPS 2004) tavoitteissa määriteltiin, että koulun oppiskulttuurin ja toimintatapojen tulisi tukea oppilaan kehittymistä aloitteelliseksi, päämäärätietoiseksi, omatoimiseksi, yhteistyökykyiseksi ja osallistuvaksi kansalaiseksi ja tukea oppilaan muodostamaan realistista kuvaa hänen omista vaikutusmahdollisuuksistaan (POPS, 2004, 38.)

Kyrön (2007, 38) mukaan näihin tavoitteisiin pääsemiseksi tarvitaan yrittäjämäisten toimintatapojen avaamista ja koko yrittäjyys käsitteen ymmärrystä. (Taulukko 1 s.14.)

TAULUKKO 1. Yrittäjyyskasvatuksen vaiheet (mukaiillen Kyrö 2007, 23)

Vaihe	Pohdinta
1. 1980-luvun loppu ja 1990- luvun alku	Voiko yrittäjyyteen kasvaa vai onko se synnynäistä?
2. 1990-luvun loppu ja 2000- luvun alku	Yrittäjämäinen oppiminen ja yrittäjyyteen kasvattaminen. Mitä ne ovat?
3. 2005-	Miten yrittäjyyttä opetetaan?
4. Seuraava vaihe?	Yrittäjämäinen opettaja ja oppimisympäristö. Millaisia ne ovat?

3.3 Yrittäjyyskasvatus peruskoulun opetussuunnitelman 2014 perusteissa

Perusopetuksen tavoitteena on ihmisenä ja kansalaisena kasvaminen. Laaja-alaisen osaamisen perusta on jaettu seitsemään eri tavoitenäkökulmaan peruskoulun uuden opetussuunnitelman perusteissa. Yhtenä tavoitenäkökulmana ovat työelämätaidot ja yrittäjyys (L6). Muut tavoitenäkökulmat ovat: Ajattelu ja oppimaan oppiminen (L1), kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu (L2), itsestä huolehtiminen ja arjen taidot (L3), monilukutaito (L4) sekä tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen (L5) sekä osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävän tulevaisuuden rakentaminen (L7). Tavoitenäkökulmat on eritelty vuosiluokille 1-2, 3-6 sekä 7-9. (POPS 2014.)

Vuosiluokkien 1-2 osalta tavoitteeksi on asetettu koululaiseksi kasvaminen, jossa pyritään rohkean palautteen ja uusien asioiden oppimisesta nouseville ilon ja onnistumisen kokemusten antamiseen oppilaalle. Opetussuunnitelman tavoitteiden mukaan oppilaita tulee ohjata omatoimisuuteen, yhdessä toimimiseen ja vastuunottoon omista koulutehtävistä. (POPS 2014.) Työelämän ja yrittäjyyden tavoitenäkökulmana on luoda oppilaille monimuotoisia tilaisuuksia yksin ja toisten kanssa työskentelyyn (POPS 2014.)

Vuosiluokille 3-6 tavoitteeksi on asetettu oppijana kehittyminen. Oppilaita tulee ohjata pitkäjänteisyyteen ja järjestelmällisyyteen työskentelytaidoissa. Omien vahvuuksien tunnistamiseen ja kiinnostusta erilaisia asioita kohtaan tulisi rohkaista. Tavoitteissa kannustetaan sisukkuuteen

työn loppuun saattamisessa sekä työn tuloksen arvostamiseen. Yhteistyötä koulun ulkopuolisten toimijoiden kanssa tulisi toteuttaa esimerkiksi erilaisten projektien kautta, joka mahdollistaa ryhmässä toimimisen peruseriaatteiden harjoittamisen. Lisäksi tavoitteissa nousee esille neuvottelutaitojen, vastavuoroisuuden ja ponnistelujen tärkeys yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Esimerkkinä työelämätaitojen ja yrittäjyyden tavoitteiden saavuttamisessa mainitaan yritysten ja järjestöjen kanssa tehtävät yhteistyöhankkeet, kummitoiminta, vertaissovitteleva tai tukioppilaisena toimiminen. Työn ja yrittäjyyden merkityksen ymmärtämiseen elämässä ja yhteiskunnassa tulisi kannustaa. (POPS, 2014.)

Yhteisön jäsenenä kasvaminen on nostettu 7-9 luokkien tavoitteeksi. Tavoitteissa korostetaan työelämään tutustumista ja varsinaisen työn merkityksen ymmärtämistä koko laajuudessaan. Oppilaissa tulisi herättää kiinnostus ja myönteinen asenne työtä ja työelämää kohtaan sekä vahvistaa siihen liittyvää tietopohjaa. Tärkeää olisi, että ”opitaan tarttumaan tehtäviin aloitteellisesti, ennakoimaan työskentelyn mahdollisia vaikeuksia, arvioimaan ja ottamaan hallittuja riskejä, kohtaamaan myös epäonnistumisia ja pettymyksiä sekä viemään työ sisukkaasti loppuun.” (POPS 2014, 319.) Opetussuunnitelman perusteissa mainitaan projektityöskentely ja verkostoituminen omassa ympäristössä, mutta myös mahdollinen kansainvälinen yhteistyö (POPS, 2014, 319).

3.4 Työtavat yrittäjyyskasvatuksessa

Seikkula-Leino (2007) on esitellyt opetusministeriön julkaisussa yrittäjyyskasvatuksessa hyödynnettäviä työtapoja, joissa tulee esille ongelman ratkaisu, virheistä oppiminen, yhteisöllinen oppiminen, reflektointi ja luovuus. Pelkkä valinta ei vielä takaa automaattista pääsemistä yrittäjyyskasvatus tavoitteisiin, vaan työtapoja tulee käyttää tarkoituksen mukaisella tavalla.

Alla on esitelty lyhennelmät Seikkula-Leinon (2007) esittelemistä työtavoista:

- Yhteistoiminnallinen oppiminen: Tavoitteena on sitouttaa oppijat yhteiseen oppimisprosessiin. Vastuu on omasta ja toisten oppimisesta.
- Tutkiva oppiminen (ongelmakeskeinen opetus): Oppimisessa pohditaan niitä ongelmia, joiden ratkaisemiseen sisällön omaksuminen tähtää.

- Ohjattu keksiminen oppijoiden yhteisössä: Tällä työtavalla on mahdollisuus edistää erilaisten luovien ratkaisujen tuottamista. Keksinnöt voivat olla tarkoituksellisia tai satunnaisia.
- Projektityöskentely (yhteisön/oppijan omat projektit): Suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa oppijoilla on keskeinen rooli. Projekteihin voidaan yhdistää liiketoimintaa.
- Tekemällä oppiminen: tähän liittyy aidot työelämän työtehtävät, draamat, simulaatiot ja leikit. Virheiden kautta opitaan, joten epäonnistuminen ja virheiden tekeminen sallitaan. Virheiden kautta oppiminen ohjaa oppimisprosessia.
- Tiimioppiminen: yhteisön oppimiseen liittyvä, jossa on mukana yksilö- ja yhteisötason prosessit. Yhteistyöhön opitaan prosessin kautta.
- Pedagoginen draama: Itse prosessi nähdään tärkeänä. Draamaa voi hyödyntää ongelmien ratkaisuun, vuorovaikutustaitojen oppimiseen, yhteistyötaitojen kehittymiseen ja niin edelleen.
- Oppimispäiväkirja: Opitaan tunnistamaan vahvuuksia ja heikkouksia. Se toimii arvioinnin ja kehittämisen välineenä ja se tukee persoonallisuuden kasvua.
- Kummi- ja nimikkoluokkatoiminta: Liittyy yrityksen ja koulun väliseen pitkään jatkuvaan yhteistyöhön. Toimintasuunnitelman tekeminen ja tavoitteiden asettaminen on tärkeää.
- Harjoitusyrittäjyys: Tässä työtavassa annetaan puitteet oman yrityksen perustamiseen.
- Opintokäynnit yrityksiin ja yritysten ammattilaisten vierailut kouluihin: Tässä työtavassa saa kokemuksia siitä mitä yrittäjyys on ja miten se ilmenee yhteiskunnassa.
- Työelämään tutustuminen: Oppilailla on konkreettinen mahdollisuus tutustua yrittäjyyteen, sen ominaispiirteisiin ja vaatimuksiin.

Seikkula-Leinon (2007) esittämiä työtapoja on jo nostettu esille peruskoulun opetussuunnitelman 2014 perusteissa.

4 LIIKUNTAKASVATUS

Jääskeläisen ym. (1979) mukaan liikuntakasvatuksella tarkoitetaan kaikkea sellaista toimintaa, jolla tietoisesti pyritään kehittämään yksilöä fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti. Se määritellään toiminnaksi, jossa opetus- ja kasvatusmielessä harjoitetaan liikuntaleikkejä, eri urheilumuotoja tai reippailua. Liikuntakasvatuksen historiaa tarkasteltaessa esiin tulee liikuntakasvatuksen kehitykseen vaikuttaneista merkityksellisistä asioista, mm. ateenalaisten sielun ja ruumiin tasapaino sekä spartalaisten fyysisen toiminnan korostaminen. (Jääskeläinen ym. 1979, 10-14.)

4.1 Liikuntapedagogiikka

Liikuntapedagogiikan kaksi päätehtävää ovat kasvattaminen liikuntaan ja kasvattaminen liikunnan avulla (Heikinaro - Johansson, 2003, 16-22). Liikunnan avulla kasvattamisella tarkoitetaan kaikkea sellaista toimintaa, jossa kasvatuksellinen näkökulma tulee liikuntaan liittyvien ilmiöiden tarkastelun kohteeksi (Jaakkola ym. 2013, 18). Sen tavoitteisiin luetaan lasten ja nuorten fyysisen, psyykkisen ja sosioemotionaalisen kehityksen tukeminen (Jaakkola ym. 2013, 20).

Liikuntapedagogiikka on tieteenala, joka sisältää sekä liikunnan että pedagogiikan käsitteet. Pedagogiikalla tarkoitetaan käytännöllistä ja teoreettista oppia kasvatuksesta, kun taas Vuoren ym. (2005) määritelmä liikunnasta laajemmassa merkityksessä perustuu omaan tahtoon ja hermoston ohjaamaan lihasten toimintaan, joka johtaa energiankulutuksen kasvuun. Liikunta perustuu ennalta harkittujen liikuntaan liittyvien tavoitteiden tähtäämiseen ja niitä palveleviin liikesuorituksiin sekä koko toimintaan liittyviin elämyksiin. (Vuori ym. 2005, 18.) Liikuntapedagogiikka lisää tietoisuutta erilaisista tavoista kannustaa fyysiseen aktiivisuuteen sekä tietoisuutta liikunnan merkityksestä hyvinvoinnille. Se edistää suotuisia asenteita liikuntaa kohtaan ja tarjoaa ja organisoii nautinnollisia liikuntatapahtumia. Tästä syystä liikuntapedagogiikalla on keskeinen merkitys liikuntamotivaation edistämisessä. (Jaakkola ym. 2013, 12.)

4.2 Kasvattaminen liikuntaan ja kasvattaminen liikunnan avulla

Laakso (1998) erottelee toisistaan sekä liikuntaan kasvattamisen, että liikunnan avulla kasvattamisen (Laakso 1998, 36-39). Liikuntaan kasvattaminen sisältää tietojen, taitojen ja asenteiden opettamista omaan hyvinvointiin liittyvissä asioissa. Näihin kuuluvat terveelliset elämäntavat sekä liikunnan harrastamiseen liittyvät asiat. Myönteisten emotionaalisten kokemusten lisääminen liikuntakasvatuksessa edistää liikuntamotivaatiota, jolloin on mahdollisuus luoda pohjaa elinikäiselle fyysiselle aktiivisuudelle. (Jaakkola ym. 2013.)

Liikunnan avulla kasvattamisessa liikunta nähdään lasten ja nuorten persoonallisuuden suotuisan kasvun ja kehityksen tukijana. Liikuntatilanteiden avulla on mahdollisuus myönteisen minäkäsityksen luomiseen tarjoamalla pätevyyden kokemuksia liikuntaan liittyvissä erilaisissa tilanteissa. Liikunta tukee myös sosioemotionaalista kehitystä sekä moraalikasvatusta luomalla tilanteita, joissa joudutaan pohtimaan oikeaa ja väärää (Jaakkola 2013, 21-22.)

4.3 Uusi liikunnan opetussuunnitelma

Vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteiden mukaan ”Liikunnan opetuksen tehtävänä on vaikuttaa oppilaan hyvinvointiin tukemalla fyysistä, sosiaalista ja psyykkistä toimintakykyä sekä myönteistä suhtautumista omaan kehoon.” (POPS, 2014, 157.) Uuden opetussuunnitelman perusteissa sosiaalinen toimintakyky siirrettiin psyykkisen toimintakyvyn edelle, koska liikuntatilanteet edellyttävät oppiaineen luonteen mukaisesti sosiaalisia taitoja. Samalla luodaan edellytykset opettaa esimerkiksi vuorovaikutustaitoja.

Opetussuunnitelman perusteiden tavoitteissa korostetaan oppilaiden myönteistä suhtautumista omaan kehoon sekä oppilaiden koetun liikuntapätevyyden vahvistamista. Liikunnan ilo ja parhaansa yrittäminen nähdään tärkeinä tavoitteina. Oppimisympäristöt ja -tehtävät tulee olla turvallisia ja monipuolisia. Liikuntatehtävien, -muotojen ja -lajien tulee toimia välineinä liikunnanopetuksen tavoitteiden saavuttamiselle. Fyysisten ominaisuuksien arviointia, ylläpitoa ja kehittämistä tulee korostaa. Omasta ja yhteisestä toiminnasta tulee ottaa vastuuta. Lajiajattelusta siirrytään pätevyyden tunteen, perustaitojen ja ominaisuuksien vahvistamiseen. Tavoitteiden mukaan liikuntalajit, -tehtävät ja -muodot ovat välineitä opetukselle asetettujen tavoitteiden saavuttamiselle. (POPS 2014.)

Uuden opetussuunnitelman mukaan vuosiluokilla 1-2 tulee liikkua yhdessä leikkien. Pääpaino on motoristen perustaitojen ja havaintomotoristen taitojen oppimisessa. Sosiaalisia taitoja tulee kehittää, yhdessä tekemistä korostaa sekä liikunnasta saatuja myönteisiä kokemuksia tulee vahvistaa. Emotionaalisesti vaihtelevat tilanteet, mielikuvat ja omat oivallukset on mainittu uusissa linjauksissa.

”Liikutaan yhdessä toimien ja taitoja harjoitellen” kuuluvat 3-6 luokkien liikunnan tavoitteisiin. Vuosiluokilla korostetaan motorisia perustaitoja, niiden monipuolistamista ja vakiinnuttamista sekä sosiaalisia taitoja. Tavoitteissa mainitaan oppilaiden hyvinvointi, kasvu itsenäisyyteen ja osallisuuteen, taitojen oppiminen ja liikunnallisen elämäntavan valmiudet, jotka saavutetaan vuorovaikutuksellisella ja monipuolisella opetuksella. (POPS 2014, 307.)

Vuosiluokilla 7-9 tulee liikkua yhdessä minäkäsitystä ja osallisuutta vahvistaen sekä taitoja soveltaen. Vuosiluokilla painotetaan perustaitojen soveltamista monipuolisesti sekä eri liikuntalajien ja -muotojen avulla harjoitetaan fyysisiä ominaisuuksia. Tavoitteissa korostetaan muuttuvan oman kehon hyväksymistä ja myönteistä minäkäsitystä. Opetuksen tulee tukea itsenäisyyden kasvua, osallisuutta, oppilaiden hyvinvointia sekä terveyttä edistävän omaehtoisen liikunnan harrastamiseen kannustamisessa. Vastuu omasta ja ryhmän toiminnasta on myös mainittu tavoitteissa. (POPS 2014, 503.)

4.4 Työelämätaidot ja yrittäjyys liikunnanopetuksen opetussuunnitelmassa 2014

Vuoden 2014 liikunnanopetuksen opetussuunnitelmassa on selkeästi taulukolla esitelty, miten työelämätaidot ja yrittäjyys tulisi näkyä liikunnanopetuksen toimintakyvyn eri tavoitteissa, joita ovat fyysinen, sosiaalinen ja psyykinen toimintakyky. Työelämätaidot ja yrittäjyys on liitetty fyysisen ja sosiaalisen toimintakyvyn tavoitteisiin ja nämä ovat eriteltyinä vuosiluokilla 1-2 (Taulukko 2, sivu 20) sekä vuosiluokilla 3-6 ja 7-9 (Taulukko 3, sivu 20).

TAULUKKO 2. Liikunnan opetuksen tavoitteet vuosiluokilla 1-2 peruskoulun opetussuunnitelmassa 2014 (mukaillen POPS 2014):

Opetuksen tavoitteet	Työelämätaidot ja yrittäjäyys (L6)
Fyysinen toimintakyky	Tavoitteena on ohjata oppilasta turvalliseen ja asialliseen toimintaan liikuntatunneilla
	Tavoitteena on tukea yhdessä työskentelyn taitoja, kuten yhdessä sovittujen sääntöjen noudattamista, ohjaamalla oppilasta ottamaan vastuuta yhteispelien ja –leikkien onnistumisesta
Sosiaalinen toimintakyky	Tavoitteena on tukea oppilaan myönteisen minäkäsityksen vahvistumista, ohjata itsenäiseen työskentelyyn sekä itsensä monipuoliseen ilmaisemiseen.
	Tavoitteena on ohjata oppilasta säätelemään toimintaansa ja tunneilmaisuaan vuorovaikutuksellisissa liikuntatilanteissa.

TAULUKKO 3. Liikunnan opetuksen tavoitteet vuosiluokilla 3-6 sekä 7-9

Opetuksen tavoitteet	Työelämätaidot ja yrittäjäyys (L6)
Fyysinen toimintakyky	Tavoitteena on ohjata oppilasta turvalliseen ja asialliseen toimintaan liikuntatunneilla
Sosiaalinen toimintakyky	Tavoitteena on ohjata oppilasta työskentelemään kaikkien kanssa sekä säätelemään toimintaansa ja tunneilmaisuaan liikuntatilanteissa toiset huomioon ottaen.
	Tavoitteena on ohjata oppilasta toimimaan reilun pelin periaatteella sekä ottamaan vastuuta yhteisistä oppimistilanteista.

Itsenäiseen työskentelyyn ohjaaminen on yksi psyykkisen toimintakyvyn (T9) tavoite liikunnanopetuksessa vuosiluokilla 1-2. (POPS 2014, 158). Vuosiluokilla 3-6 sekä 7-9 psyykkisen toimintakyvyn tavoitteissa (T10) oppilasta tulee kannustaa ottamaan vastuuta omasta toiminnasta sekä vahvistaa hänen itsenäistä työskentelyään (POPS 2014, 309, 504).

Vuoden 2014 opetussuunnitelmassa liikunnanopetuksen psyykkisen toimintakyvyn tavoitteisiin on kirjattu ajattelu ja oppimaan oppiminen (L1), kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu (L2) sekä itsestä huolehtiminen ja arjen taidot (L3). Yrittäjyyskasvatuksen yhtenä tavoitteena on kasvattaminen omatoimisuuteen. Tällöin liikunnan psyykkisiin toimintakyvyn tavoitteisiin voitaisiin katsoa kuuluvan myös työelämätaidot ja yrittäjyys. (POPS 2014.)

5 YRITTÄJYYSKASVATUS OSANA LIIKUNTAKASVATUSTA

Yrittäjyyskasvatuksen ja liikuntakasvatuksen sisältöjä on pyrittävä avaamaan laaja-alaisesti, jolloin päästään paremmin kiteyttämään näiden kasvatustavoitteita toisiinsa. Hietasen (2012) tapaustutkimuksessa yrittäjämäisestä toiminnasta perusopetuksen 7. luokan musiikin oppimisympäristössä on hyvin konkreettisesti tuotu esille yrittäjämäisen toiminnan ilmenemistä ja tukemista musiikin perusopetuksessa. Hän on nojautunut ”Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2004”- asiakirjaan ja varsinkin ”Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys” - aihekokonaisuuteen. Hietasen mukaan yrittäjämäisiä toimintatapoja ei tuoda siinä selkeästi esille. (Hietanen 2012).

Tutkimuksessaan Hietanen (2012) on kuvannut yrittäjämäisen oppimisympäristön suunnittelu- ja järjestämisperiaatteen niin konkreettiseksi, että mallia voidaan soveltaa myös muihin oppiaineisiin. Seuraavaksi tuodaan esille muutamia tutkimuksesta nousseita asioita, joita voidaan huomioida myös liikunnanopetuksessa. (Hietanen 2012.)

Oppilaiden yrittäjämäisen toiminnan mahdollistavan musiikin oppimisympäristön tulee olla mm. oppilaslähtöinen, turvallinen, yksilöllisyyden huomioon ottava, avoin oppimisympäristö. Oppimistilanteiden tulee myötäillä oppilaiden kokemus- ja elämämaailmoja sekä oppilaiden yksilölliset tavoitteet tulee huomioida. Hietasen (2012) tutkimuksessa aloitekyky, pitkäjänteisyys, itseluottamus, yhteistyökyky, virheistä oppiminen ja epävarmuuden sietäminen nousivat keskeisimmiksi yrittäjämäisiksi työtavoiksi ja ominaisuuksiksi. Opettajan tulee miettiä omia yrittäjäominaisuuksiaan. Opetusjärjestelyillä pystytään mahdollistamaan yrittäjämäistä toimintaa.

Remes ja Hietanen (2011) puolestaan ovat valtakunnallisen YVI – hankkeen opettajankoulutuksen kehittämistyössä liittyvässä paperissa tuoneet yrittäjyyskasvatuksen tieteelliseen keskusteluun jäsenystä ja syvempää ymmärrystä, jolla on yhteys yrittäjyyskasvatuksen käytäntöön. Paperissa on esitelty yrittäjyyskasvatuksen toiminnallinen oppimismalli, joka osoittautui toimivan käytännössä. Opiskelutilanteet liittyivät musiikin sivuaineopintojen äänenhuoltoon ja laulun opiskeluun. Yrittäjän toimintaan perustuvalla yrittäjämäisellä pedagogiikalla

opetetaan niitä toiminnantekijöitä, joita yrittämisessä tarvitaan. Yrittäjyyden oppimisen menetelmä toteutuu, kun opettajuus ja oppimisympäristö tukevat sitä. Toiminnan reflektointi yrittäjämäisestä näkökulmasta on oleellista. (Remes ja Hietanen 2011).

Tätä yrittäjämäisen pedagogiikan oppimisprosessia voidaan soveltaa eri oppiaineiden opiskelussa, myös liikunnassa. Toiminta aktivoi yrittäjämäisiä luonteenpiirteitä, kuten rohkeutta, joustavuutta, oma – aloitteisuutta ja vastuullisuutta. Tasot on jaettu kolmeen tasoon, jotka ovat yksilön ja ryhmän oppiminen sekä materiaalisuutta muovaava taso. Toimintatarpeen kartoittamisesta aktivoituu yritteliäs toimintatapa, joka voi olla ongelma tai muu toiminnallinen haaste. Tästä seuraa ratkaisun etsiminen, jossa luovuus aktivoituu. Ideoinnin jälkeen seuraa valintojen tekeminen, joiden toimivuutta testataan kokeilemalla, jolloin opitaan arvioimaan, havaitsemaan ja ottamaan riskejä. Toimintaa jatketaan toimivan ratkaisun löytyessä vastuullisen valmistamisen muodossa. Koko prosessin ajan tapahtuu arviointia. Tarpeen vaatiessa prosessia jatketaan uusien valintojen palaamalla ideointi – vaiheeseen.

5.1 Konstruktivismi opetusmenetelmänä liikunnassa

Liikunta oppiaineena on toiminnallinen, jolloin se mahdollistaa yrittäjyyskasvatukseen liitettyjen tuloksellisen ja tavoitteellisen toiminnan tavoitteiden toteutumisen (Luukkainen 2002, 14). Liikuntatilanteiden avulla opitaan tunne- ja vuorovaikutustaitoja sekä yhdessä toimimisen periaatteita, jotka liitetään työpaikan viihtyvyyden vaikuttaviin tekijöihin (Numminen ym. 2008, 21).

Liikunta on konkreettista ja tulossuuntautunutta, jolloin liikunnanopetus mahdollistaa konstruktivisen oppimiskäsityksen toteuttamisen ja auttaa oppijaa tiedon konstruoinnissa. Konstruktivismi on tiedon olemusta käsittelevä paradigma ja oppijan omaa prosessointia. (Numminen ym. 2008, 21.) Se on oppijan omaa tapaa tulkita ja käsitellä uutta tietoa, johon ”vaikuttavat vahvasti aikaisemmat tiedolliset, emotionaaliset, sosiaaliset ja fyysis-motoriset kokemukset sekä hänen motivoituneisuutensa, osallisuutensa ja aktiivisuutensa omassa oppimisessa.” (Hakala 1999, 58.) Seikkula-Leinon (2007, 31) mukaan yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikka perustuu konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen. Konstruktivinen oppimiskäsitys korostaa oppijan autonomisuutta, aktiivisuutta, itseohjautuvuutta, vuorovaikutusten merkitystä ja itsesäätelyn taitoja.

Numminen ym. 2008, 21 liittää sisäiseen yrittäjyyteen kuuluvaksi esimerkiksi omatoimisuuden, aktiivisuuden, itseohjautuvuuden, elämänikäisen oppimisen sekä vastuun, rohkeuden ja uskalluksen, jotka ovat yhteydessä konstruktivistisen oppimiskäsityksen ydinasioihin (Numminen ym. 2008, 21). Sisäinen yrittäjyys antaa myös hyvin perustellun oppimisenäkemyksen yrittäjyyskasvatuksen näkökulmaan. (Luukkainen 2002, 14.) Opettajan käytännön toiminnoilla on suuri merkitys konstruktivistisessä näkökulmassa, koska hänellä on mahdollisuus luoda asioiden sisältöjen ja rakenteiden konstruointia miellyttävässä motivaatioilmastossa (Numminen ym. 2008, 21).

5.2 Liikunnanopettaja yrittäjyyskasvattajana

Yrittäjyyskasvatus nähdään välttämättömänä ja luonnollisena vastauksena yhteiskunnan muuttuneisiin tarpeisiin. Kansalaisilta edellytetään yrittäjämäistä asennetta ja toimintaa esimerkiksi kansallisten ja kansainvälisten talousjärjestelmien muutosten vuoksi. (Ikonen 2006.) Siksi liikunnanopettajankin tulisi liikuntakasvattajan lisäksi olla myös yrittäjyyskasvattaja. Liikunta on toiminnallinen oppiaine, jolla on hyvät mahdollisuudet opettaa myös yrittäjyyskasvatusta eli vahvistaa oppijan yrittäjämäistä asennetta. Opettajan on hyvä pohtia omien perinteisten opetusmalliensä muuttamista toisenlaisiin malleihin, jotta yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet tulisivat paremmin huomioituksi opetuksessa. Esimerkkeinä mainittakoon ihmiskäsityksen muuttaminen ulkoapäin ohjatusta itseohjautuvaan suuntaan ja tiedonkäsityksen prosessimainen rakentaminen ongelmien tunnistamisen ja omien ratkaisujen kautta. (Luukkainen 2002, 129.)

Innovatiivisuus ja riskinotto kyky ovat nousseet yrittäjyyden historiallisen ja eri tieteenalojen yrittäjyyskäsitteen kehityksen tarkastelun perusteella yrittäjyyttä määrittäviksi tekijöiksi (Ristimäki, 2004, 23). Tämä asettaa jatkossakin vaatimuksia niin opetukselle kuin opettajalle. Opettajan tulee aktiivisesti reflektoida omaa oppimistaan. Reflektion avulla hän parantaa toimintansa ymmärtämistä sekä mahdollistaa älyllisen tasonsa nousua. Oppimisprosessin luomisessa oppilaissaan opettajalta edellytetään aktiivisuutta oman tiedollisen ja taidollisen oppimisprosessin aikaansaamisessa eli itseohjautuvuutta. Opettajalta edellytetään myös vuorovaikutustaitoja ja erilaisten vuorovaikutusverkostojen luomista sekä rohkeutta ja riskinotto taitoa, jolloin hän on alttiimpi uusien asioiden kokeilemiseen tietämättä mihin se johtaa.

Tällaiset opettajat ovat innovatiivisia kokeilijoita, jolloin he sietävät epävarmuutta ja odottavat ennen kokemattoman oivalluksen syntymistä riskinottoilanteessa. (Numminen ym. 2008, 14-15.)

Liikuntapedagogiikan kaksi päätehtävää ovat kasvattaminen liikuntaan ja kasvattaminen liikunnan avulla (Jaakkola 2013, 20). Liikunnanopettajan tehtäviin kuuluu varsinaisen opetuksen lisäksi paljon muita tehtäviä, kuten tuntien suunnittelu, tilojen varaaminen, oppilaidenvalvonta, lukukausittain tehtävät kansainvälisyyteen, liikunnallistaminen ja monikulttuurisuuteen tähtäävät projektit. Tehtäviin kuuluu useimmiten myös juhlaohjelmien ja liikuntatapahtumien järjestäminen (Jaakkola 2013, 568).

Oppilaiden yrittäjämäisellä toiminnalla tarkoitetaan mahdollisten koulun ulkopuolisten asioiden hyödyntämistä sekä monenlaisia kokeiluja ja valintoja opiskelussa. Tällöin liikunnanopettajalta edellytetään oppilaiden psyykkisen, sosiaalisen ja fyysisen turvallisuuden takaamiseksi jatkuvaa fyysistä ja henkistä läsnäoloa sekä pedagogista sensitiivisyyttä. Liikunnanopettajien tulee joustaa suunnitteluissa sekä tehdä näkyviksi toimintojen konkretisoimista oppilaiden itseohjautuvuuden ja yksilölliset tavoitteet mahdollistamiseksi. Opettajan kytkiessä oppilaiden innovaatioita opetussuunnitelman mukaisiin sisältöihin ja tavoitteisiin, tulee opettajalla olla hyvää aineenhallintaa sekä luovuutta. Liikunnanopettajalta edellytetään dialogin periaatteisiin perustuvien keskustelutilanteiden mahdollistamista sekä heittäytymistä sietämään epävarmuutta, sopeutumaan muutoksiin, ottamaan riskejä, oppimaan virheistä sekä itseluottamusta luovaan ongelmanratkaisutaitoon eli vastuullisuutta, mutta mahdollisuuksia innovatiivisuuteen (Hietanen 2016).

Uusilta liikunnanopettajilta edellytetään muutosalttiutta. Joillekin opettajille tutut ja hyväksi koetut menetelmät tuovat turvallisuuden tunnetta osaamiseensa ja heidän koko olotilaansa. Toiset ovat rohkeampia opetus kokeiluissaan, vaikka he eivät tiedä mihin se johtaa. He ovat innovatiivisia kokeilijoita, tutkijoita omassa työssään ja elinikäisiä oppijoita. (Numminen 2008, 15.)

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

6.1 Tutkimustehtävä

Tämän pro gradu – tutkielman tutkimustehtävänä oli selvittää liikunnanopettajien käsityksiä yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta sekä tarkastella heidän asenteitaan yrittäjyyttä kohtaan. Tutkimuksen tarkoituksena oli lisäksi tutkia liikunnanopettajien kokemuksia yrittäjyyskasvatuksesta sekä selvittää millaisena he kokevat yrittäjyyskasvatuksen toteutuvan heidän omassa opetuksessaan.

Tutkielman tutkimuskysymykset olivat:

1. Millainen käsitys liikunnanopettajilla on yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta?
2. Millaisia asenteita liikunnanopettajilla on yrittäjyyttä kohtaan?
3. Millaisia kokemuksia liikunnanopettajilla on yrittäjyyskasvatuksesta?
4. Toteuttavatko liikunnanopettajat opetuksessaan yrittäjyyskasvatukseen yleisesti liitettyjä tavoitteita sekä menetelmiä?

6.2 Tutkimusmenetelmät

6.2.1 Laadullinen tutkimus

Laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtien mukaan tässä tutkimuksessa on pyritty kuvaamaan todellista elämää (Hirsjärvi 2013, 161). Laadullisessa tutkimuksessa tutkijaan vaikuttaa aina omat arvolähtökohdat, jolloin ne muovaavat ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Tutkimuksessa on pyritty löytämään tai paljastamaan tosiasioita eikä vain todentamaan jo olemassa olevia (totuus) väittämiä. (Hirsjärvi 2013, 161.)

Tämän tutkimuksen tutkimusote oli fenomenografis- hermeneuttinen. Fenomenografia on sananmukaisesti ”ilmiöiden kuvaamista” ja tarkoittaa käsitysten tutkimista. Tässä tutkimuksessa tavoitteena on tuoda esille liikunnanopettajien erilaisia käsityksiä ja kokemuksia yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta. Tutkimuksessa vertaillaan käsityksiä tutkittavista asioista ja ilmiöistä sekä pureudutaan ihmisten ajatuksiin ja tulkintoihin etsimällä erilaisuuksia ja poikkeavuuksia tutkittavasta olevasta aiheesta. (Syrjälä ym. 1994.) Hermeneutiikassa huomioidaan inhimillisen todellisuuden eritysluonne, kohde yritetään ymmärtää sen itsensä ehdoilla.

Sitä voidaan kutsua ymmärtäväksi tutkimusotteeksi. Ymmärtäminen ja tulkinta liittyvät yleisesti hermeneuttiseen tutkimukseen. Ihminen voi jonkin asian yhteydessä saavuttaa ymmärtämisen, joka on hänelle kokemus. Pelkkä kokemus ei takaa oikein ymmärtämistä, joten siihen liittyy kysymys totuudesta. Yksi hermeneutiikan ydinväitteistä on, että ymmärtäminen edellyttää näkemystä. Rajoittunut näkemys vaikuttaa myös ymmärtämiseen. Voidaan sanoa, että elämä on hermeneutiikkaa, koska ihminen tulkitsee itsensä rakentamaa kulttuuriympäristöä, joka on olemassa suurimmaksi osaksi ihmisten kautta. (Turunen 1995, 100 - 104.)

6.2.2 Teemahaastattelu aineistonkeräysmenetelmänä

Tässä tutkimuksessa haluttiin tietää miten liikunnanopettajat toimivat ja mitä he ajattelevat yrittäjyydestä / yrittäjyyskasvatuksesta osana liikuntakasvatusta? Tutkimuksen päämenetelmäksi muodostui teemahaastattelu, jonka etuna oli aineiston keruun säädeltävyys joustavasti tilanteen edellyttämällä tavalla ja vastaajia myötäillen. Haastattelumenetelmän valintaan vaikutti myös halu nähdä ihminen tutkimustilanteessa subjektina ja tarkentaa saatavia vastauksia sekä sijoittaa puhe laajempaan kontekstiin. (Hirsjärvi ym. 2013, 205.)

Teemahaastattelussa kysymysten tarkka järjestys ja muoto puuttuivat, mutta tema-alueet olivat tiedossa (Hirsjärvi 2013, 208). Kysymykset muotoutuivat tutkimuskysymysten kautta, joihin vaikutti tutkijan esiyymmärrys aiheesta. Haastattelun edetessä teemoittelu ja kysymysten asetelu tarkentuivat.

Tutkimuksen teemoiksi muodostuivat: lapsuuteen liittyvät kokemukset yrittäjyydestä, suhde yrittäjyyteen, yrittäjyyskasvatus, ja opetusmenetelmät.

6.2.3 Aineiston keruu

Tutkimusjoukko koostui viidestä 28 – 58 -vuotiaasta Etelä – Suomen eri peruskoulun ja lukion liikunnanopettajasta, joista kaksi oli naisia ja kolme miehiä. Heillä kaikilla oli jonkinlaista kokemusta yrittäjyydestä omien vanhempien tai lähisukulaisten kautta. Tutkimuksessa haluttiin suojata haastateltavien henkilöllisyys, joten heidän nimiensä tilalla käytetään aineiston analyysissä tunnisteena: mies 1 (ikä 28 vuotta, yrittäjäperheestä), mies 2 (ikä 43 vuotta, vaimo yrittäjänä), mies 3 (ikä 35 vuotta, isä yrittäjänä), nainen 1 (ikä 57 vuotta, perheessä maatalousyrittäjyyttä), nainen 2 (ikä 58 vuotta, ei yrittäjyyttä taustalla).

Haastateltavat valikoituivat sattumanvaraisesti, kun heitä lähestyttiin joko puhelimitse tai sähköpostin kautta. Lisäksi valikoitumiseen vaikuttivat sekä haastateltavien että haastattelijan aikataulut. Neljä haastattelua toteutettiin haastateltavien, että haastattelijan kannalta mahdollisimman miellyttävässä ympäristössä. Yksi haastattelu jouduttiin toteuttamaan puhelimitse, koska aikataulut eivät henkilökohtaiseen tapaamiseen onnistuneet. Haastattelu puhelimen välityksellä muodosti omat haasteensa, koska haastatteliija ei pystynyt havainnoimaan kuin itse keskustelua ja siinä esiintyviä äänenpainoja. Havainnoinnin tarpeellisuutta tässä tehtävässä ei kuitenkaan katsottu tarpeelliseksi, joten haastattelu puhelimen välityksellä onnistui tarvittavalla tavalla. Haastattelut kestivät 30 minuutista tuntiin. Haastattelun aihe oli kaikilla selvillä ennen varsinaista haastattelua. (Hirsjärvi ym. 2013.)

Haastattelutilanteessa tutkija pyrki välttämään omien ennakkokäsitysten esille tuomista koskien yrittäjyyskasvatusta. Huomioitavaa kuitenkin on, että tutkija on itse toiminut yrittäjänä pitkään ja näin ollen hänen omaa yrittäjyyskokemuksen vaikutusta ei voitu sulkea täysin pois haastattelujen aikana. Toisaalta tutkijan oma ymmärtämys antoi mahdollisuuden esittää haastateltaville täydentäviä lisäkysymyksiä.

Viidennen haastattelun jälkeen aineisto alkoi olla riittävä. Tiedon keruussa päästiin saturaatio tilanteeseen eli kylläntymiseen, jolloin aineisto alkaa toistaa itseään ja mitään uutta tietoa tutkimusongelman kannalta ei ilmaannu (Tuomi 2013, 87). Aineisto litteroitiin heti haastattelujen jälkeen, jolloin haastattelu oli vielä tutkijan tuoreessa muistissa. Haastattelujen ja litterointien jälkeen seurasi tutkimusaineistoon perehtyminen.

6.2.4 Aineiston analyysi

Tutkielmassa aineiston keruu tapahtui teemahaastattelumenetelmää käyttäen, jonka jälkeen haastattelut litteroitiin sanasta sanaan. Ennen varsinaisia haastatteluja tehtiin muutama koehaastattelu, koska mahdollisilta virhelähteiltä haluttiin välttyä. Niitä olisi voinut tulla esille niin haastattelijasta kuin haastateltavastakin ja itse tilanteesta kokonaisuutena. (Hirsjärvi 2013, 206.)

Keskustelujen tukena käytettiin haastattelurunkoa, joka oli muotoutunut tutkimuskysymyksiä kautta (liite 1). Ennen varsinaista haastattelua selvitettiin haastateltavien taustaa kuten sukupuoli, ikä, perhetausta, opetusvuodet, kokemukset yrittäjyydestä ja liike-elämästä (lähisukulaisilla) sekä yrittäjyyskasvatukseen liittyvä koulutus. Samoja asioita tuli esille myös varsinaisessa haastattelussa.

Haastattelut eivät edenneet tarkkojen ja valmiiksi muotoiltujen kysymysten kautta vaan ne etenivät avoimesti tiettyjen ennalta määrättyjen teemojen kautta. Jokaisesta teema- alueesta keskusteltiin kaikkien haastateltavien kanssa, mutta järjestys saattoi olla erilainen. Haastattelutilanteissa teemoja käytiin läpi opettajien oman merkitysannon ohjaamina.

Haastattelu aloitettiin käsittelemällä lapsuutta ja nuoruutta sekä niihin liittyviä kokemuksia yrittäjyydestä. Opettajat saivat hyvin vapaasti kertoa omia lapsuusajan kokemuksiaan. Tämän teeman alla selvitettiin mahdollisia yhteyksiä yrittäjyyteen, tutkittavien oman perhetaustan tai ystävien kautta. Lisäksi tämän kysymyksen välityksellä haluttiin selvittää myös lapsuudessa ja nuoruudessa tehtyjen kesätöiden mahdollisia merkityksiä.

Toisessa teemassa käsiteltiin opettajien suhdetta yrittäjiin ja yrittäjyyteen. Tämän teeman kautta pyrittiin selvittämään miten merkittävänä opettajat näkevät yrittäjät ja yrittäjyyden yhteiskunnassa.

Haastattelun varsinainen ydinteema käsitteli yrittäjyyskasvatusta. Liikunnanopettajilta kysyttiin suoraan, miten he selittävät yrittäjyyskasvatuksen ja onko heillä kokemusta yrittäjyyskasvatuksesta. Haastattelijan oli muutamissa haastattelutilanteissa avattava yrittäjyyskasvatuksen käsitettä, koska haastateltavat liittyivät käsitteen pelkästään ulkoiseen yrittäjyyteen. Käsitteen avaamisella päästiin haastattelun aikana tarkastelemaan myös hieman sisäistä yrittäjyyttä. Haastattelutilanteissa haastattelijan oli tuotava esille myös yrittäjyyteen liitetyjä ominaisuuksia kuten riskinottoa, innovatiivisuutta ja luovuutta, jotta opettajat pystyivät paremmin hahmottamaan niiden merkitystä yrittäjyyskasvatuksen kentässä.

Haastattelun neljäs teema käsitteli yrittäjyyskasvatukseen liitetyjä opetusmenetelmiä. Opettajat kertoivat konkreettisista opetustilanteista, joiden kautta päästiin tarkastelemaan opettajien käsityksiä yrittäjyyskasvatukseen liitetyistä opetusmenetelmistä.

Haastattelujen litteroinnin sekä aineistoon perehtymisen jälkeen, esille nousivat seuraavat teemat:

1. käsitykset ja ymmärrys yrittäjyydestä ja yrittäjistä
2. suhde yrittäjyyteen
3. yrittäjyyskasvatus liikunnanopetuksessa
4. opetusmenetelmät ja yrittäjyyskasvatus

Litteroidussa aineistossa eri teemoihin liittyvät sisällöt erotettiin toisistaan eri väreillä. Teemojen ulkopuolelle jääviin tutkimuksen kannalta oleellisiin sisältöihin perehdyttiin myös.

7 TULOKSET

7.1 Liikunnanopettajien käsityksiä yrittäjyydestä ja yrittäjistä

Tutkittavat kuvailivat yrittäjyyttä ja yrittäjää ensisijaisesti adjektiivilla rohkea, joka on myös yksi tutkijoiden yrittäjyyteen liittämistä käsitteistä. Yrittäjyyteen ja yrittäjäksi lähteminen ja yrittäjänä oleminen sekä jollakin tapaa riskin ottaminen tässä suhteessa, tuntui määrittelevän opettajista parhaiten yrittämistä.

(Nainen 1.) ”rohkea.....koska mulle on sellanen taloudellinen turvallisuus tärkeä...et semmonen ihminen ei varmaan voi ajatella.... että en tiedä ajatteleeko...”

(Mies 3.) ”..kyllä se vaatii ainakin rohkeutta et uskaltaa lähtee...”

Haastateltavat pitivät yrittäjiä elämässään aktiivisina ihmisinä, jotka toimivat ja saavat asioita aikaiseksi. Yritteliäs ihminen kuvattiin ahkerana, toimeliaana, aikaansaavana ja päämäärätietoisena ihmisenä. Muina ominaisuuksina esiin nousivat epävarmuuden sietäjä, joustava, periksi antamaton ja vastuunottaja. Lisäksi yritteliäs ihminen nähtiin hyvän itsetunnon omaavana ihmisenä, joka ei helposti luovuta ja selviytyy vaikeistakin tilanteista.

Opettajat kuvailivat yritteliästä oppilasta samoilla adjektiiveilla kuin yrittäjää.

Mies 3. ”...sen ei tarvi olla kiltti ...semmonen aika peräänantaman...tämmönen..joka on aika sitkee yrittävä”.

Mies 2. ” ..niitä oppilaita, jotka tekee aivan täysillä ja kympillä niitä hommia ja menee eteenpäin vaikkei taidot aina riittäiskään....sellanen...niin kun rohkea...ei niin kun niistä omista heikkouksistaan huolimatta...niin kun tekee oman parhaansa...ja et ei jää niin kun turvalliselle alueelle siellä ja avoin tietysti sen mukaan...sillä tavalla rohkea et vaikkei olis niin kun paras vahvuusalue, mutta tekee kunnolla....mä käytän ite niin kun yritteliäs sanaa”.

Haastattelussa kuvattiin yritteliästä oppilasta myös pitkäjänteisenä, tavoitteellisena ja aktiivisena oppilaana eli samoilla kuin yrittäjän ominaisuuksiin liitetyillä käsitteillä. Yritteliääseen oppilaaseen ei kuitenkaan liitetty hyvää koulumenestystä, joten yritteliään oppilaan ei tarvinnut olla välttämättä arvosanoiltaan kiitettävä oppilas.

Haastateltavien puheissa luovuus ja innovatiivisuus, jotka on vahvasti yhdistetty yrittäjyyteen, eivät nousseet selkeästi esille. Haastattelijan nostaessa luovuuden ja innovatiivisuuden tärkeiksi

ominaisuuksiksi yrittäjyydessä, haastateltavat ymmärsivät niiden tärkeyden, mutta niiden yhdistäminen omaan opetukseen tuntui vielä vaikealta ymmärtää.

(Nainen 2.) ”...kyllä jos hyväksytään semmonen liikunnallinen tilanne...missä ajatellaan mitäs nyt....tai jatka tästä kehittämistä..onhan se pieni mahdollisuus (luovuus ja innovatiivisuus).
...kyllä ne tulee siinä sivutuotteena, ajattelematta yrittäjyyttä”.

(Nainen 1.) ”..uskaisin, että se mikä ihmistä ajaa siihen..vaikka oman firman perustamiseen..se on se joku idea, jonka kokee, että tämä ei toteudu sellaisena, minä sen haluaisin...niin kun tavallaan perustaa siihen sitä yritystä ja ehkä saa sitä kautta siihen sitä määräysvaltaakin...”.

(Mies 1.) ”...jos antaa jotakin vapautta valita mitä teet..niin kun jonkun jutun innovatiivisuus ja luovuus tulee ..ja sitä vois olla ehkä enemmän varsinkin pojilla kun on niin kun musiikkiliikuntaa enemmän...”.

7.2 Suhde yrittäjyyteen ja asenteet yrittäjyyttä kohtaan

Monilla haastateltavilla oli jonkinlaista yhteyttä yrittäjyyteen. Osalla yrittäjyyttä oli ollut omassa lapsuuden perhepiirissä ja muutamilla edelleen jonkun läheisen perheenjäsenen ollessa olevan yrityksen kautta. Taustalta löytyi maatalousyrittäjyyttä ja muuta yritystoimintaa. Yrittäjyys ja yrittäjät koettiin kaikissa haastatteluissa hyvin myönteisenä asiana ja heidän yhteiskunnallinen panoksensa katsottiin jopa välttämättömäksi.

(Nainen 1.) ”et jos Suomes ei olis yrittäjyyttä....pitäis sitten olla pelkästään julkista taloutta ja ei tääl sillai voi elää, en usko että se olis mahdollista...kyllä yrittäjyys on niin kun välttämättömyys ja hieno et siihen on tullu monenlaisia tämmösiä kannustimia (starttiraha)”.

(Mies 3.) ”...saatais ehkä työttömyyttä vähennettyä”

(Nainen 2.) ” eihän nää pyörät pyöri ilman heitä”

Haastatteluissa yrittäminen liitettiin vahvasti ulkoiseen yrittäjyyteen eli liiketoimintaan. Eräs haastateltava nosti esille oppilaitoksen kuulumisen osana bisnesmaailmaan.

(Nainen 2.) ”....ollaan vähän niin kuin yritysmaailmassa tai bisnesmaailmassa...että meidän pitää tehdä tuotteemme houkuttelevaksi, jotta me saadaan asiakkaita.”

Tällä tarkoitettiin lukioiden kilpailua oppilaistaan, jolloin heidän on tuotava lukiotaan houkuttelevammaksi erilaisilla tempauksilla ja houkutuksilla. Ylemmiltä tahoilta tulevat vaatimukset alkavat koskettaa yksittäistä opettajaa ja hänen tulee tehdä tuotteensa houkuttelevaksi asiakkaiden eli oppilaiden saamiseksi. Yritys - ja koulumaailma näyttävät olevan lähentymässä toisiaan ja haastateltavat katsoivat, että opettajilta aletaan vaatia perinteisten vaatimusten lisäksi muitakin ominaisuuksia ja ”bisnesmäistä ajattelua”. Lisäksi haastatteluissa nousi esiin erilaisia ”bisnesmaailmaan” helposti liitettäviä asioita kuten erilaisten projektien pyörittämistä, joiden tarkoituksena on herättää opiskelijoiden kiinnostus opiskelupaikan valinnassa.

7.3 Yrittäjyyskasvatus käsitteenä

Haastateltavien oli vaikea määritellä yrittäjyyskasvatuksen käsitettä. Kaikille haastateltaville sana yrittäjyyskasvatus oli tullut tutuksi aikaisempien opetussuunnitelmien, mutta etenkin kahdelle haastateltavalle varsinkin juuri syksyllä 2015 tekeillä olevien 2014 opetussuunnitelmien kautta. Haastateltavien käsityksissä yrittäjyys tuli voimakkaammin esille, joten kasvatuksen peruslähtökohdat jäivät osittain sivummalle.

(Mies 3.) tällä hetkellä en kyllä toteuta yrittäjyyskasvatusta..toki oppilaiden kanssa keskustellaan siitä, että mitä mahdollisuuksia on ja miten urheilun kauttakin pystyy esimerkiksi ..nää PT toiminnat....et voi perustaa sitä omaa yritystä...”

(Nainen 2.) ” ..en tiedä ... mut rehellisesti meidän kunnassaja sitten tällä seudulla, jossa tätä opsia on myöskin tehty....me ei olla puhuttu sanallakaan mistään yrittäjyyskasvatuksesta, että se pitäis tänne niin kun ajatella ...niin enkä muista enkä osaa ulkoa niitä tavoitteita..ja mitä niitä nyt kaikkia oli tässä opsin tekemisessä semmosia termejä, joita en oo hahmottanut omaan päähäni..et se menee jossain se tavoite yrittäjyyskin.....”

Eräs haastateltava oli haastattelutilannetta varten hakenut tietoa ja materiaalia yrittäjyyskasvatuksesta. Hetken asiaan perehtymisen jälkeen hän totesi asiat hieman tutummiksi. Haastateltava osasi tämän perusteella jo hieman yhdistää yrittäjyyttä ja kasvatusta toisiinsa. Aihe oli ennen haastattelutilannetta selvillä, joten haastateltavan kiinnostus asiaa kohtaan näkyi asiaan perehtymisenä.

(Nainen 2.)”..koen, että opetan... kun nyt opsista katottuna tiedän, mitkä ne sisällöt oli siinä...tai tavallaan....opetan, mutta ne tulee vähän niin kun piilo asiana siellä takana. ”

(Nainen 2.) ”...yrittäjyishän on tietenkin tää et pyrit omassa suorituksessasi niin kuin hyvään ...niin pitkälle kuin pystyt ja siihen aktivoiminen tietysti tekee mitä tahansa tai sitten jotain ryhmätoimintaa ...esim siinä sitä yhteistyön tekemistä sitähän se yrittäjyys on ..pitää verkostoitua.”

Vaikka yrittäjyyskasvatus on tullut koulukeskusteluun jo 1990- luvun puolivälissä, haastateltavat eivät olleet saaneet minkäänlaista yrittäjyyskasvatukseen liittyvää koulusta, vaikka joukossa oli hyvin eri-ikäisiä opettajia.

(Mies 1.) ” ..ei ollut meidän koulutuksessa..en ole mitään sellaista saanut ...törmännyt olen uuden opin myötä....lähinnä niin kuin terminä”.

Yrittäjyyskasvatuskoulutusta on voinut olla opettajien koulutuksen ja työuran aikana jossakin vaiheessa, mutta sitä ei ole niin voimakkaasti tuotu esille tai osattu nimetä sitä yrittäjyyskasvatukseen liittyväksi. Toisaalta opettajien mielenkiinnolla asiaa kohtaan voi olla syynsä, jolloin yrittäjyyskasvatus on jäänyt vähemmälle huomiolle.

(Mies 2.) ”en ole saanut, ei ole minkäänlaista oikeestaan ollu, eikä omien opintojenkaan aikana ole ollut, mun mielestä ei missään vaiheessa siihen viittaavaa.”

Haastatteluissa yrittäjyyskasvatus liitettiin hyvin pitkälle sanaan yrittäjä, joten se yhdistettiin ulkoiseen yrittäjyyteen. Haastattelija pyrki avaamaan keskustelussa hieman ulkoista ja sisäistä yrittäjyyttä, mutta lähtökohtaisesti yrittäjyyskasvatus nähtiin lähinnä ulkoisena yrittäjyyteen liittyvänä.

(Nainen 2.) ”...mutta mehän tehdään liikuntaluokkana aika paljon vierailuja niin kuin tomosiin kuntosaleille ja laskettelukeskuksille.....että ne saa sen näkemyksen siitä, että minkälaista kaikkea tapahtumaa niin kuin yrittäjyyttä on niin kun liikunnanpuiteissa...”

(Mies 2.) ”yrittäjyyskasvatus niin...tuntuu kaukaselta niin kun ...koska mulle tulee ensimmäisenä mieleen ulkoinen yrittäjyys...”

Opettajat kokivat yrittäjyyskasvatuksen liittyvän myös enemmän muihin oppiaineisiin kuten yhteiskuntaoppiin ja opinto-ohjaukseen. Opettajat kokivat sen lähinnä erilliseksi oppiaineeksi, joten yrittäjyyskasvatusta oli vaikeaksi hahmottaa kuuluvan kaikkia oppiaineita koskettavaksi.

(Nainen 2.) ”..mulla on sellainen käsitys, että se on enemmän ehkä opo painotteinen”.

(Mies 2.) ” onhan se tullu vastaan ja se on niin kun mä...en oo osannu löytää sitä yhteyttä liikunnanopetukseen, et sillä tavalla se on ollu mulle ehkä niin kun hankalampi..et se on enemmän tonne yhteiskunnallisempaan puoleen”.

7.4 Yrittäjyyskasvatus ja opetusmenetelmät liikunnanopettajien opetuksessa

Haastatteluissa nousi esiin opettajien myönteinen asenne yrittäjyyttä kohtaan, mutta edelleenkin opettajat eivät osanneet kohdistaa sitä koulumaailman tarpeisiin. Yrittäjyyskasvatuskäsite tuntui olevan epäselvä, joten käsitteeseen liittyvistä työtavoista ei pystytty tarkasti erottamaan yrittäjyyskasvatukseen liitettyjä opetusmenetelmiä.

(Mies 1.) ”näähän on ollu aina....se on niin ..laaja-alainen.”

(Mies 2.) ”..omaa jonkun taidon....oppilas...et se voi niin kun opettaa muille sitä.... niin kun tavallaan ne tois sitä esille tai sitten just tämmösiä..mä en muista mikä se..mikä sen systeemin nimi oli mut, et annetaan vaikka joku taito...vaikka hyppiminen ja sitten sen ympärille pitää keksiä joku uus leikki, toisille annetaan vaikka pallo tai pallon heittäminen ja sen rinnalle tai ympärille pitää keksiä uus leikki ja ...keksi säännöt ja sit ne opettaa ne toisilleen ja sitten miettiä mikä näistä oli mukavaa...hei leikitään tota ja ...siinä tulis sitä luovuutta ja innovatiivisuutta”

Haastatteliija pyrki löytämään yrittäjyyskasvatukseen liitettyjä opetusmenetelmiä kysymyksellä parhaasta opetuskokemuksesta. Muutamissa vastauksissa mainittiin oppilaslähtöisyys, mutta muita yrittäjyyskasvatukseen liittyviä työtapoja ei tarkasti pystytty nimeämään. Vastauksista kävi kuitenkin ilmi, että yrittäjyyskasvatukseen liitettyjä työtapoja kuitenkin toteutettiin, vaikka niiden ei suoranaisesti katsottu liittyvän yrittäjyyskasvatukseen. Keskusteluissa eräs opettaja reflektoi miettiessään omia opetustapojaan. Reflektointia on pidetty yhtenä yrittäjyyskasvatuksessa hyödynnettävistä työtavoista.

(Mies 2.) ” ...niin pitäisi olla...rohkeampi ...tavallaan kokeilemaan niitä juttuja..ja kyllä sitä väliin urautuu omakin opetus siihen ...et tulee käytettyä niitä samoja mitä on kokenut, niin kun hyväks.” (mies 2.)

(Nainen 2.) ”...lapsia ohjataan ahkeruuteen ja et pitää yrittää loppuun asti ja et ajattelee muita ihmisiä ja ympäristöä....”

Muista yrittäjyyskasvatuksessa hyödynnettävistä työtavoista esille nousivat yhteisöllinen oppiminen ja ohjattu keksiminen.

(Mies 1.) ”..antaa niiden suunnitella...”

(Nainen 2.) ”...liikunnallinen tilanne missä ajatellaan mitä... tai jatka tästä kehittämistä..onhan se pieni mahdollisuus...”

(Mies 1.) ”...niin...parhaat ideat usein kumpuaa sieltä oppilailta...”

8 POHDINTA

Lähtökohtana tässä tutkielmassa oli selvittää liikunnanopettajien käsityksiä yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta sekä tarkastella heidän asenteitaan yrittäjyyttä kohtaan. Lisäksi tutkimuksessa oli tarkoitus selvittää liikunnanopettajien kokemuksia yrittäjyyskasvatuksesta sekä millaisena he kokevat yrittäjyyskasvatuksen toteutuvan heidän omassa opetuksessaan.

8.1 Haastateltavien asenne yrittäjyyttä kohtaan ja käsitys yrittäjyydestä

Yleisesti ottaen haastateltavien asenteet yrittäjyyttä kohtaan olivat myönteiset. Neljällä haastatelluista oli oman perheen tai muuta kautta kokemusta yrittäjyydestä. Myös Seikkula-Leino (2007, 38) toteaa tutkimuksessaan, että mitä enemmän opettajilla on kokemusta yrittäjyydestä, sitä myönteisemmät asenteet ovat yrittäjyyttä kohtaan.

Yrittäjyyteen liittyvien käsitteiden osalta liikunnanopettajien haastatteluissa nousivat luovuuden, innovaatiokyvyn ja riskinoton lisäksi esille seuraavat käsitteet: ahkera, toimelias, aikaansaava, päämäärätietoinen, epävarmuuden sietäjä, joustava, periksi antamaton, vastuunottaja. Kahden haastateltavan kuvaillessa yrittäjämäistä oppilasta, edellä mainittuja käsitteitä ei välttämättä liitetty arvosanoiltaan hyvään oppilaaseen.

Haastatteluissa esille nousseista käsitteistä osa on hyvin pitkälle samoja, jotka on mainittu Koirasen ja Hyrskyn vuosina 1994 – 1995 tekemässä monikansallisessa metaforatutkimuksessa yrittäjyyden lähikäsitteiksi. Ajan saatossa nämä yrittäjyyteen ja yrittämiseen liitetyt käsitteet eivät ole muuttuneet, joten niiden arvon voidaan sanoa säilyneen yhteiskunnan muutoksista huolimatta.

8.2 Haastateltavien käsitykset ja kokemukset yrittäjyyskasvatuksesta

Haastatteluissa pyrittiin myös selvittämään miten merkitykselliseksi asiaksi opettajat kokevat yrittäjyyskasvatuksen.

Haastateltaville yrittäjyyskasvatuskäsite oli tuttu peruskoulun opetussuunnitelman 2014 tavoitteista, mutta käsitteenä vaikea selittää (vrt. Remes 2003, Seikkula-Leino 2006, Kyrö & Ripatti 2006). Liikunnanopettajat eivät olleet saaneet opiskelu- ja työelämänsä aikana minkäänlaista

yrittäjyyskasvatuskoulutusta. Yrittäjyyskasvatuskäsite liitettiin enemmän ulkoiseen yrittäjyyteen, jolloin sisäinen ja omaehtoinen yrittäjyyskäsite jäivät vieraisiksi. Tämä tukee Kyrön (2001) tuloksia, joiden mukaan yrittäjyys ja yrittäjyyskasvatusta liitetään helposti vain ulkoiseen yrittäjyyteen eli pelkästään yritystoimintaan liittyviin tekijöihin ja yrittäjyyskasvatuksessa kasvatustieteelliset peruslähtökohdat ovat liian sivussa (Kyrö 2001).

Kysyttäessä liikunnanopettajien kokemuksia yrittäjyyskasvatuksesta, he eivät osanneet liittää sitä omaan opetukseensa, koska jo itse yrittäjyyskasvatuskäsite oli heille vieras. Haastattelussa nousivat esille liikunnanopettajien työtapoina oppilaslähtöisyys, yhteisöllinen oppiminen ja ohjattu keksiminen, jotka myös Seikkula-Leino (2007) on maininnut julkaisussaan. Näin haastattelujen myöhemmässä vaiheessa kuitenkin ilmeni, että liikunnanopettajat toteuttivat huomaamattaan opetuksessaan yrittäjyyskasvatusta.

Yrittäjyyskasvatusta on ollut esillä myös aiemmissa peruskoulun opetussuunnitelmissa, mutta vielä vahvemmin sen merkitys on huomioitu uusimmassa opetussuunnitelmassa 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelmassa 2014 yhdeksi tavoitteeksi on nostettu oppilaiden työelämäntaitojen kehittäminen ja yrittäjyys. Opetussuunnitelmassa yritteliäs ihminen nähdään energisenä, aikaansaavana ja eteenpäin menijänä ja yrittäjyyskasvatukseen liitetään muun muassa aktiivinen ja oma-aloitteinen yksilö sekä mahdollisuus työllistyä yrittäjänä.

Opettajat tulisikin perehdyttää yrittäjyyskasvatuksen peruseräpäätteisiin, jotta ymmärrys sen liittämistä jokaiseen oppiaineeseen syntyisi. Yrittäjyyskasvatusta ei ole tarkoitus tarjota pelkästään omana kokonaisuutenaan. Opetusmenetelmät ovat tässä tarjonnassa hyvin merkityksellisessä asemassa, joista mainittakoon esimerkkinä konstruktivistinen opetusmenetelmä. Opettajien koulutuksessa tulee olla kiinteänä osana yrittäjyys, jotta yrittäjyyskasvatukseen liitetyt tavoitteet tulevat täytettyä.

8.3 Yrityskasvatuksen opetusmenetelmät liikunnanopetuksessa

Liikuntakasvatukseen kuuluu kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistäminen fyysisen, psyykkisen ja sosioemotionaalisen kehityksen tukemisen avulla. Päivittäisellä riittävällä liikunnan

määrällä vaikutetaan kansalaisten terveyteen, mutta sillä on myös kansantaloudelliset vaikutukset. Hyväkuntoisen ihmisen uskotaankin selviytyvän paremmin työelämässä kuin passiivisten liikkujien. (Jaakkola ym. 2013, 55.)

Liikunnanopettajalla, oppiaineen luonteen mukaan, on mahdollisuus vaikuttaa hyvin monipuolisilla ratkaisuilla oppilaaseen. Lähestymistapa on sen mukainen, minkä opettaja katsoo tarpeelliseksi. Oppilasta voidaan lähestyä esimerkiksi fyysis – motorisesta, terveydellisestä ja yrittäjyyskasvatuksellisesta näkökulmasta. Tutkimuksessa kaikilla haastateltavilla oli yrittäjyyskasvatukseen liitettyjä opetusmenetelmiä, vaikka he eivät niitä suoranaisesti osanneet nimetä. Oppiaineena liikunta on erilainen akateemiseen oppiaineisiin verrattuna. Sen voidaan katsoa kuuluvan suurempaan kokonaisuuteen. Yrittäjyyskasvatus on osa elinikäistä oppimista, jonka yhtenä tavoitteena on vaikuttaa ihmisten hyvinvointiin antamalla parempia valmiuksia vastuullisempaan otteeseen omasta elämästä.

Varsinaisen yritystoiminnan harjoittelu koulussa voi mielestäni olla esimerkiksi valinnainen opintokokonaisuus tai projektiluonteista toimintaa, johon kaikki oppiaineet voivat osallistua sopivalla tavalla. Opetuskulttuurin kouluissa olisi muututtava yrittäjyysmyönteiseksi, jotta koulumaailmassa päästäisiin ainakin lähelle opetussuunnitelmassa mainittujen yrittäjyyskasvatustavoitteiden toteutumiseen.

Liikunnanopettajilta vaaditaan hyvää organisointikykyä, joten ovatko liikunnanopettajat jo valitessaan omaa työpolkuansa yrittäjämäisiä ihmisiä? Omaavatko he suhteessa enemmän yrittäjämäisiä ominaisuuksia kuin jonkun toisen oppiaineen opettajat? Tässä tutkimuksessa se ei tullut esille liian pienen otoksen vuoksi. Tämän tutkimuksen aiheena ei ollut tutkia liikunnanopettajien ominaisuuksia, mutta haastattelujen aikana nämä kysymykset nousivat varsinaisten tutkimuskysymysten rinnalle. Yksi haastateltava kuvaili kuulumistaan ”bisnesmaailmaan”, kun kyse on oppilaiden saamisesta omiin lukioihin. Lukioissa ja ammattikouluissa yrittäjyys on tullut lähemmäksi juuri tämän kilpailun vuoksi, mutta peruskouluissa toimitaan vielä perinteisillä tavoilla.

Haastatteluja analysoidessani huomasin, että liikunnanopettajien suhtautumista ja ymmärrystä yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta voisi selvittää laajemmalla haastatteluotoksella eri puolilta Suomea ja eri ikäluokissa. Laajemman haastattelututkimuksen kautta olisi mahdollista

selvittää, miten liikunnanopettajien ymmärrys yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta poikkeaa mahdollisesti toisistaan Itä- ja Länsi-Suomessa tai Pohjois- ja Etelä-Suomessa. Samoin eri ikäluokissa alueittain.

8.4 Tutkimuksen luotettavuuden tarkastelua

Tutkimuksessa haluttiin selvittää liikunnanopettajien asenteita ja kokemuksia yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta, joten tutkimusmenetelmänä teemahaastattelu soveltui hyvin tähän tarkoitukseen. Tiedonkeruumenetelmänä haastattelu on ainutlaatuinen, koska siinä ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa. Tilanteessa on mahdollisuus selventää vastauksia sekä syventää saatavia tietoja. (Hirsjärvi 2013, 204-205). Haastatteluja analysoidessani käytin haastateltavien suoria lainauksia, jotka liitin lopullisiksi tutkimuksen haastatteluteemoiksi nousseiden teemojen alle.

Huomioitavaa on, että tutkimuksen luotettavuutta tarkasteltaessa tutkijan oma yrittäjätausta on voinut vaikuttaa haastattelujen tulkintaan, mutta haastattelutilanteessa tutkija pyrki mahdollisimman vähän ohjaamaan haastateltavien vastauksia. Lisäksi huomioitavaa on, että tutkimustulokseen liikunnanopettajien myönteisestä asenteesta yrittäjyyteen voi vaikuttaa haastateltavien, joko oman perheen tai muuta kautta, saatu kokemus yrittäjyydestä. Haastateltavien asenne voisi olla erilainen yrittäjyyttä kohtaan, jos osalla haastateltavista ei olisikaan ollut mitään taustaa yrittäjyydestä.

LÄHTEET

- Drucker, P.F. (1985). *Innovation and entrepreneurship*. New York: Harper & Row.
- Gibb, A. 1993. *The Enterprise Culture and Education*. *International Small Business Journal*. Vol 11 (3), 11-34.
- Heikinaro- Johansson, P. Huovinen, T & Kytökorpi, L. 2003. *Näkökulmia liikuntapedagogiikkaan*. Helsinki: WSOY.
- Hakala, L. 1999. *Liikunta ja oppiminen. Mitä merkitystä on kuperkeikalla? Opetus 2000-sarja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hietanen, L. 2012. ”Tänään soitin vain kitaraa, koska innostuin”. *Akateeminen väitöskirja*. Lapin yliopisto.
- Ikonen, R. 2006. *Yrittäjyyskasvatus*. Helsinki: Minerva kustannus Oy.
- Jaakkola, T. Liukkonen, J. & Sääkslahti, A. (toim) 2013. *Liikuntapedagogiikka*. Juva. PS- kustannus.
- Jääskeläinen, L. Korpilauri, A. & Tikkanen, J. 1979. *Liikunnan didaktiikka*. Helsinki: Otava.
- Kasvatus 2001. *Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja*. 4/2001. 32 vuosikerta.
- Keltinkangas - Järvinen, L. 2006. *Temperamentti ja koulumenestys*. WSOY. Juva.
- Komulainen, K. 2004. *Suomalainen – löydä sisäinen yrittäjyytesi! Kansa, kansalaisuus ja erot yrittäjyyskasvatuksen oppikirjoissa*. *Kasvatus* 35 (5), 545-555.
- Koskinen, S. 2015. *Yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikka vaativassa erityisopetuksessa*. *Akateeminen väitöskirja*. Tampereen yliopisto.
- Koiranen, M. 1993. *Ole yrittäjä*. Tammer-Paino Oy. Tampere.
- Koiranen, M. 2000. *Juuret ja siivet*. 2000. Oy Edita Ab. Helsinki.
- Koiranen, M. & Peltonen, M. 1995. *Yrittäjyyskasvatus*. Konetuumat Oy.
- Korhonen, M & Komulainen, K & Rätty, H. 2012. *Opettajien tulkinnat yrittäjyyskasvatuksen tavoitteista diskursiivisena kamppailuna*. *Kasvatus & aika* 6 (1), 6-22.
- Kuratko, D. 2005. *The Emergence of Entrepreneurship Education: Development, Trends, and Challenges*. *Entrepreneurship theory and practice*. Vol 25 (5), 577-597.
- Kyrö, P. 1997. *Yrittäjyyden muodot ja tehtävä ajan murroksessa*. Jyväskylän yliopisto. ER-Paino Ky. Lievestuore.
- Kyrö, P. 2001. *Yrittäjyyskasvatuksen pedagogisia lähtökohtia pohtimassa*. *Aikuiskasvatustieteellinen aikakauslehti* 21 (2), 92-101.

- Kyrö, P. Lehtonen, H. & Ristimäki, K. 2007. Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia. Tampereen yliopistopaino Oy.
- Kyrö, P & Ripatti, A. 2006. Yrittäjyyskasvatuksen uusia tuulia. Tampereen yliopistopaino Oy.
- Kyrö, P. Entrepreneurship and education in a virtual learning environment. A paper introduced in ICBN World Conference 2000. University of Jyväskylä. Department of Economics.
- Laakso, L. 1998. Liikunnanopettajakoulutus ja uudistusten vuosikymmen: edelläkävijä katsoo tulevaisuuteen. Liikunta & Tiede, 35 (1), 36- 39.
- Laitinen, M & Nurmi K. 2007. Aktiivinen kansalainen yrittäjänä. Teoksessa P. Kyrö, J. Heinonen & K. Ristimäki (toim.) Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia. Tampereen yliopistopaino Oy
- Launonen, L. 2004. Erilaisten arvojen maailma. Teoksessa M.-L. Loukola (toim.) Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Jyväskylä: Gummerus, 12–27. 78-100.
- Luukkainen, O & Wuorinen, J. Yrittävä elämänsäsenne. 2002. Jyväskylä: PS- kustannus.
- Mahlamäki-Kultanen, S., Hämäläinen, T., Pohjonen, P. & Nyyssölä, K. 2013. Maailman osavien kansa. Koulutuspolitiikan keinot, mahdollisuudet ja päämäärät. Koulutustutkimusfoorumin julkaisu 2013:8. Opetushallitus. 7-14.
- Numminen, P & Laakso, L. 2001. Liikunnan opetusprosessin A,B,C. Liikuntatieteiden laitoksen julkaisu. Jyväskylän yliopisto.
- Opetushallitus, 2011. Yrittäjyys Suomessa. Perustietoa yrittäjyysopetuksesta.
http://www.edu.fi/download/131222_Perustietoa_yrittajyydesta_2011.pdf
- Opetusministeriö 2004. Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelma. Opetusministeriön julkaisuja 2004:18. Helsinki. Yliopistopaino. Viitattu 11.11.2014
http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2004/yrittajyykskasvatuksen_linjaukset_ja_toimenpideohjelma
- Opetusministeriö 2007:28. Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto.
- Opetusministeriö 2009. yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat. Opetusministeriön julkaisuja 2009:7. Helsinki. Yliopistopaino. Viitattu 9.10.2014 <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm07.pdf>
- Paajanen, P. 2001. Yrittäjyyskasvattaja. Ammattikorkeakoulun hallinnon ja kaupan alan opettajien näkemykset itsestään ja työstään. Jyväskylän yliopisto.
- Peltonen, M. 1985. Yrittäjyys. Keuruu. Otava.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus.

- Viitattu 27.10.2014. http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Helsinki: Opetushallitus.
- Viitattu 3.2.2015. <http://www.oph.fi/ops2016/perusteet>
- Remes, L. 2001. Yrittäjyyskasvatus pedagogisessa toimintatehtävässä. *Kasvatus* 32 (4), 368-381.
- Remes, L. 2002. Yrittäjyyskasvatuksen käsitteen määrittelyä. Viitattu 1.4.2015. <http://www.liisaremes.fi/10>
- Remes, L. 2003. Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social research* 213.
- Remes, L. 2004. Yrittäjyys. Teoksessa Loukola (toim.) *Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa*. Opetushallitus. 83-90.
- Remes, L, Hietanen, L. 2011. Yrittäjyyskasvatuksen käsitteen määrittelyä ja käytäntöjä yleissivistävän opettajankoulutuksen näkökulmasta. http://www.yvi.fi/images/materiaalit/tutkimus/Remes_ja_Hietanen_YKTT_Lappeenranta_2011_muokattu_pdf.pdf
- Pinchot III, Gifford. 1986. *Intraprenörerna. Entreprenörer som stannar i företaget*. Svenska Dagplanet. Sönertälje.
- Ristimäki, K. 2007. Yrittäjyyskasvatuksen osalliset. Teoksessa P. Kyrö, H. Lehtonen & K. Ristimäki (toim.) *Yrittäjyyskasvatuksen monia suuntia. Yrittäjyyskasvatuksen julkaisusarja 5/2007*. Tampereen yliopiston kauppakorkeakoulu, Hämeenlinna. 32-43.
- Ristimäki, K. 2004. *Yrittäjyyskasvatus*. Järvenpää. Yrityssanoma Oy.
- Rokka, P. 2011. Peruskoulun ja perusopetuksen vuosien 1985, 1994 ja 2004 opetussuunnitelmien perusteet poliittisen opetussuunnitelman teksteinä. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden yksikkö. Väitöskirja.
- Seikkula-Leino, J. 2006. Perusopetuksen opetussuunnitelmauudistus 2004– 2006 ja yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen – Paikallinen opetussuunnitelmatyö yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta. Opetusministeriön julkaisuja 2006:22. Saatavissa: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/opm22.pdf?lang=fi>. Luettu 24.9.2010.
- Seikkula-Leino, J. 2007. Opetussuunnitelmauudistus ja yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen. Opetusministeriön julkaisuja 2007:28. Saatavissa: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/opm28.pdf?lang=fi>. Luettu 24.9.2010.
- Seikkula- Leino, J. 2007. Opetussuunnitelmauudistus ja yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen.

Turunen, K. 1995. Tieto ja tiede. Atena kustannus Oy Jyväskylä.

Vuori, I. Taimela, S. Kujala, U. toim. 2005. Liikuntalääketiede. 3. uudistettu painos. Helsinki:
Kustannus Oy Duodecim.

LIITE 1. TUTKIMUSKYSYMYKSET

Haastattelurunko

Tutkimustehtävänä on selvittää opettajien käsityksiä ja kokemuksia yrittäjyydestä sekä yrittäjyyskasvatuksen toteutumisen tavoista liikunnanopetuksessa.

1. Sukupuoli
2. Ikä
3. Perhetausta
4. Opetusvuodet
5. Yrittäjyyskasvatukseen liittyvä koulutus. Onko? ja jos on niin minkä verran ja millaista? Onko yrittäjyyskoulutus tuonut jotakin uutta omaan opetukseen ja mitä?

TEEMAT

6. Lapsuus/nuoruus ja työ

Lapsuus

Onko lapsuudessa /nuoruudessa yrittäjyyteen liittyviä kokemuksia ja millaisia esim. lähisukulaisilla? Onko joku yrittäjänä toiminut henkilö jäänyt mieleen?

Asuminen kaupunki/maaseutu

Nuoruus

työkokemukset erilaisissa yrityksissä/yhteistyötä yrittäjien kanssa. Kesätyö?

7. Suhde yrittäjyyteen

Miten yrittäjyys ymmärretään?

Miten tärkeänä yrittäjyyden merkitys nähdään yhteiskunnassa? Tarvitaanko yrittäjiä?

Millaisia **ominaisuuksia** yrittäjillä on? Millaisia he sinun mielestäsi ovat? (adjektiivien)

Onko omassa ammatissa kokemuksia yrittäjyydestä?

Millä tavalla ja mistä lähtien suhde yrittäjyyttä kohtaan on rakentunut?

8. Yrittäjyyskasvatus

(mm. oma-aloitteinen, aktiivinen oppilas, on selitettävä, jos ei ole ymmärrystä).

Miten tuttu termi, omin sanoin sanottuna?

Mitä se pitää sisällään?

Merkitys omassa opetuksessa/**toteutuuko** omassa opetuksessa?

Tukeeko koulu yrittäjyyskasvatusta? Vahvistaako koulu yrittäjyyttä? Yrittäjämäinen oppimisympäristö?

Yritteliäs oppilas? Malli oppilas? Arviointi?

(riskinotto, innovatiivisuus ja luovuus, selitys jos ei ymmärrystä).

9. Opetusmenetelmät

Millaiset opetusmenetelmät mielestäsi tukevat yrittäjyyskasvatusta

Miten yrittäjyyskasvatus toteutuu omassa opetuksessa? **Toteutuuko?**

Esiintyykö yrittäjyyskasvatukseen liitettyjä opetusmenetelmiä?

Paras opetuskokemus?

Esiintyykö yrittäjyyden eri muotoja (ulkoinen, sisäinen ja omaehtoinen yrittäjyys)?